

VAN ROND TREKKENDE BEERHOUDERS NAAR TOPGENETICA

Johan De Smet & Marc Van Doorne

‘Katten kijken op ons neer, honden kijken naar ons op, maar varkens beschouwen ons als gelijken’.

Winston CHURCHILL

98

Lange tijd werd het varken als onbelangrijk beschouwd. Toen in 1884 het Ministerie van Landbouw opgericht werd was de varkenssector zeker geen prioriteit. Blijkbaar wilde niemand zich belachelijk maken door belangstelling te tonen voor dit minderwaardig dier. Het ‘gewoon landzwijn’ had een lange kop met rechtopstaande oren en een dunne nek. Ook de borstkas viel dun uit, en het stond hoog op de poten. Het was laatrijp maar vruchtbaar, en de biggen waren goed tegen ziekten bestand. Het toenmalig varken was te vinden op de kleine boerderijen, waar het gevoederd werd met de overschotten van de aardappelen en het graan. Het varken was een ‘spaarpot’. Als er geen overschotten waren bleef het varkenshok leeg: in die omstandigheden was het namelijk efficiënter om zelf de granen en de aardappelen op te eten dan ze eerst om te zetten in dierlijke eiwitten en vet. Was de oogst goed, dan kon er wel een zwijntje gehouden worden, dat zorgde voor bewaarbare producten als vet, smout, spek, gepekeld, gerookt of gedroogd vlees. Vandaar komt wellicht het woord ‘spaarvarken’ ...

De verbetering van het inlands landvarken

In België is de georganiseerde varkensselectie pas laat op gang gekomen, vergeleken met die van het rundvee of het paard. In 1898 richtte de toenmalige minister van Landbouw een commissie op ‘*ter Verbetering van het Zwijnenras*’, die moest leiden naar een economischer varken waar meer vlees aan zat. Ter vergelijking: in Engeland waren ze toen al bijna honderd jaar bezig met de georganiseerde selectie van de varkens. De eerste kruisingen ter verbetering van ons inlands zwijn gebeurden met Engelse rassen als Berkshire (een zwart varken met witte poten) en Tamworth (een rossig varken), maar de commissie adviseerde om eerder het Middle-Yorkshire, het ‘midentype’ van het Yorkshire-ras (wit varken) te gebruiken.

Vóór de Eerste Wereldoorlog

Omstreeks 1900 werd in Kaaskerke een eerste syndicaat gesticht 'ter verbetering van de varkens'. Vooral in West- en Oost-Vlaanderen slaagden de kwekers erin om het oude type geleidelijk om te vormen tot een 'veredeld' varken, dat de vruchtbaarheid en het sterke gestel van het oude ras combineerde met de vroegrijpheid en de wijde afmetingen van de Engelse rassen. De poten van dit varken waren korter geworden, en het had neerhangende oren. Dit verbeterd varken kon op de weide leven, en was in staat om volumineuze ruwvoerders als voederbieten te verwerken.

Rond 1900 at de gemiddelde Belg al twee keer zoveel varkensvlees als in 1850. Ook in de steden begon men varkens te eten: vooral bij de arbeidersbevolking was er vraag naar vet rug- en buispek. De toenemende invoer van Amerikaans graan deed de graanprijzen kelderen, zodat veel boeren overschakelden op veeteelt. Overal in het land scharrelden varkens rond in de boomgaarden en op de weiden van de kleine boerderijen. Ze liepen vrij op het erf en moesten vaak zelf hun voedsel zoeken. Alleen bij de vetmesting werden ze bijgevoerd met graan en met de melkresten die overbleven na het boteren. Die varkens hadden een vrij goede groeisnelheid en werden tot een hoog eindgewicht vetgemest. De slachtkwaliteit was voor die tijd behoorlijk te noemen omdat er genoeg afzetmogelijkheden waren voor vet en spek. Die bevatten immers de calorieën die de hardwerkende arbeider nodig had, en de verbruikers stelden verder geen eisen op gebied van kwaliteit.

De *commissie ter Verbetering van het Zwijnenras* richtte in 1905 de eerste nationale prijskamp in. In 1907 volgde een tweede, met uitsluitend varkens van het inlands ras. De derde prijskamp in 1910 was gereserveerd voor varkens van het 'verbeterd inlands ras'. In 1912 ging er al een aparte prijskamp door voor de varkenskweeksyndicaten, want het kwaliteitsverschil met de individuele varkenskwekers was al te groot geworden. Het aanbod was heterogeen: inlands ras, verbeterd inlands ras en kruisingen met Yorkshire en met andere Engelse rassen.

De Boerenbond raadde af met Yorkshires te kweken. Die varkens hadden een korte kop en een omhoog gebogen neus: men noemde ze 'kortsnuiten'. De zeugen konden tot 350 kg wegen, de beren zelfs tot 500 kg. Ze gaven veel vet, maar veel hesp was er niet aan. Ze raakten moeilijk drachtig en ze kregen maar weinig biggen, die bovendien slecht bestand waren tegen allerlei kwalen. Daarbij werd veel aan inteelt gedaan, waardoor ze ook achterbleven in groei. En er zaten nogal wat kwade zeugen tussen.

Vóór de Eerste Wereldoorlog was er van selectie weinig sprake: men kruiste maar op goed geluk. Eenvormigheid was er niet: er waren geen richtlijnen

noch selectienormen. De varkensypes verschilden zelfs volgens de streek. Tijdens de oorlog werd het varkensvlees heel schaars.

Na de Eerste Wereldoorlog

Een meer gestructureerde fokkerij kwam er pas na 1918. De varkenskweek trok zich weer op gang, en er werd veel bevroren varkensvlees uit Amerika ingevoerd: in de jaren 1920-1921 steeg de consumptie met 60 %. In het interbellum werd in West- en Oost-Vlaanderen verder werk gemaakt van de ontwikkeling van het verbeterd varken. Dit varken werd ook in Zeeland gekweekt onder de naam 'veredeld Vlaams landvarken' of zelfs 'Brugs landvarken'. Het was geschikt om tot een zwaar slachtgewicht, 150 tot 250 kg, vetgemest te worden. Ook de Nederlanders moesten de Yorkshires niet.

Tussen 1920 en 1930 waren er in België drie types van slachtvarkens te onderscheiden. Enerzijds was er het zware 'spekvarken' dat heel vet was, en geslacht werd op een gewicht van 150 kg. Het werd meestal voor eigen gebruik gekweekt op de boerderij, waar iedereen zich tevreden stelde met een varken dat meer spek dan vlees opleverde. Anderzijds was er het lichtere 'vleesvarken' dat geslacht werd op een gewicht van 90 à 100 kg. Dit was gegeerd om zijn mager vlees bij de beenhouwers in de grote steden. Tenslotte was er een tussenvorm, die geslacht werd op een gewicht van 120 kg, en die goed was voor zowel vlees als spek. Dit type deed het vooral goed in de provinciesteden.

In 1928 zag de Nationale Maatschappij 'Het Groot-Yorkshirevarken' het licht, die in 1929-1930 een gangmaker was van de georganiseerde varkensverbetering. De selectie met de Grand-Yorkshire werd meteen op nationaal vlak georganiseerd. Die van het inlands landvarken anderzijds gebeurde vooral langs plaatselijke of gewestelijke varkensbonden of 'zwijnenkweeksyndicaten', die zich verenigden tot provinciale verbonden. Die hielden zich minder met selectie bezig, maar hadden vooral de economische winst voor ogen. Dit betekende een lagere kostprijs, door aandacht te besteden aan vruchtbaarheid, weerstandsvermogen en vroegrijpheid, ook aan voldoende zog voor de biggen, opfok, voederomzet, huisvesting en zelfs geschikt varkensvoer. Ook de verkoopprijs trachtte men op een hoger niveau te tillen door een beter exterieur, weinig slachtverlies en veel vlees en doorregen spek.

De invloed van het 'Veredeltes Deutsches Landschwein'

De eerste vormen van georganiseerde selectie, door de overheid gestimuleerd, ontstonden tussen 1930 en 1935. Het weinig uniform varken zonder lijn, met gebrekkige beenstanden, gebogen rug en een blinkend vel werd langzaam maar zeker meer rendabel gemaakt door kruising met het

‘Veredeltes Deutsches Landschwein’ en met het Britse Grand-Yorkshire. Het veredeld Duits landvarken was ontstaan uit de lokale Duitse rassen met uit Engeland ingevoerde beren, vooral Grand-Yorkshire en Suffolk. De goede eigenschappen van het oude type (weerstandsvermogen, beenwerk, vruchtbaarheid, gemakkelijk ruwvoeder verwerken) bleven gedeeltelijk behouden en de minder goede (platte ribben, hoge benen, scherpe rug, weinig hesp) werden vervangen door de betere eigenschappen van de Engelse rassen.

Het groot-Yorkshire had een robuuste bouw en een goede vleeskwaliteit, maar het was nogal veeleisend op vlak van voeding. Bij het veredeld Duits landvarken was de vleeskwaliteit minder, maar het was heel vruchtbaar en het stelde minder eisen aan het voeder. Er werden ook beren van het Nederlands landvarken ingevoerd. Dit ras was rond 1930 ontstaan als een tussenvorm van het veredeld Duits landvarken en het Deens landvarken. Door de import van deze vreemde rassen gingen de diverse lokale types van spekvarkens in België evolueren naar een magerder en economischer varken. Vooral West-Vlaanderen en het Antwerpse waren bij deze invoer toonaangevend. In de Kempen anderzijds werd uitsluitend uit Nederland ingevoerd. De beren werden er coöperatief aangekocht en ter beschikking gesteld van de leden van de plaatselijke of gewestelijke varkenskweeksyndicaten. Merkwaardig is dat beren die in Nederland afgekeurd werden omdat ze ‘te bevestigd’ waren vlot doorgesluisd werden naar de Kempen. Toen de verbruikers meer eisen gingen stellen op vlak van mager vlees werden nog andere rassen ingevoerd zoals de Wessex-Saddleback (een laagbenig zwart varken met een smalle witte band ter hoogte van schoft, schouders en voorpoten), maar die werd uiteindelijk ongeschikt bevonden om het ras te verbeteren.

Het ‘Algemeen Politierglement der Stad Rousselaere’ op 17 maart 1906 door de gemeenteraad, onder voorzitterschap van burgemeester (1886-1907) Hippoliet Spillebout aangenomen, bleef de van oudsher bestaande marktplaatsen voor de verschillende waren op de dinsdagmarkt behouden. De ‘varkensmarkt’ bleef derhalve op de middeleeuwse ‘zwynsmarkt’ gevestigd. Op 4 juli 1932 besliste de gemeenteraad, door burgemeester (1908-1946) Jan Mahieu voorgezeten, dat die varkensmarkt naar het de Conincksplein, vulgo de Sint-Amandsplaats, zou overgebracht worden. Aldus gillen en geuren op onze dinsdagen honderden biggetjes in hun rieten manden onder de gestrekte arm en de vliegende blauwvoet van Albrecht Rodenbach.

‘Biekorf’ 1966: De Varkensmarkt van Roeselare van 1800 tot heden (Dr. Jur. Michiel De Bruyne).

Het varkensstamboek

Er werden twee stamboeken bijgehouden: dat van de Nationale Maatschappij van het Groot-Yorkshire enerzijds, en dat van het Vlaams en/of Duits verbeterd varken anderzijds. Laatstgenoemd stamboek werd bijgehouden door de provinciale varkensbonden en syndicaten. In de periode 1930-1935 werden de grootste, de langste en meest vleesrijke inlandse zeugen in dit stamboek opgenomen. De biggen, afkomstig van deze zeugen en uit Duitsland en Nederland ingevoerde beren, werden voorlopig ingeschreven in een soort geboorteboek en later, op de leeftijd van zes tot acht maanden, gekeurd. De types die leken op het veredeld Duits of het Nederlands landvarken werden opgenomen in het stamboek, en wat nog al te zeer leek op het inlands type werd geweerd. Op die manier werd binnen de stamboekpopulatie vrij vlug een zekere uniformiteit bereikt. Dit nieuwe ras werd het 'veredeld landras' genoemd.

In de periode tussen 1930 en 1940 moet vooral rijksveeteeltconsulent Maurice Sys vermeld worden, afkomstig uit Ichtegem, die met een kern van grote kwekers de toon zette bij de selectie van het veredeld landvarken in West-Vlaanderen. Vanaf 1932 kon hij zich hierbij baseren op de resultaten van de selectiemesterij in Roeselare, waar de varkens gevolgd werden op dagelijkse groei, voederomzet (de hoeveelheid voeder die nodig is om één kilogram vlees te produceren) en karkaskwaliteit (de vlees/vetverhouding van het karkas). Maurice Sys werd later opgevolgd door Jozef Franchoo.

Er was maar weinig contact tussen de verschillende provinciale verbonden: er waren weinig prijskampen, en de vervoersmogelijkheden waren beperkt. De invloed van het West-Vlaams veredeld landvarken deed zich gelden tot in Oost-Vlaanderen en het zuiden van de provincie Antwerpen. Zuidelijk van het Albertkanaal werden op de officiële berenkeuringen dikwijls tot 25 à 30 % beren uit West-Vlaanderen aangevoerd. West-Vlaamse invloed was er ook nog tot in het westen van Brabant en Henegouwen. De Antwerpse en Limburgse Kempen en het oosten van Brabant daarentegen richtten zich meer op de Nederlandse provincies Noord-Brabant en Limburg.

Na de Tweede Wereldoorlog

Dit alles bracht mee dat er op de eerste nationale prijskamp na de Tweede Wereldoorlog drie types van het veredeld landvarken aangeboden werden. Het Vlaams type, met een uitgesproken grote ontwikkeling, veel massa en lengte, hoogbenig en met een hoog eindgewicht, kwam vooral voor in West- en Oost-Vlaanderen en het zuiden van de provincie Antwerpen. Het Antwerps type, middelmatiger van gestalte en lengte, meer geblokt en vroegrijp, leek op het Nederlands varken en kwam vooral voor in de Noorderkempen (het 'varken van Poppel'). Het Limburgs type leek op het oorspronkelijk veredeld

Duits landvarken zoals het in 1929-1932 uit Duitsland en Nederland ingevoerd werd en was vooral aan de Maaskant te vinden.

Over dit typeverschil werd toen duchtig gebakkeleid. Het veredeld landvarken maakte zelfs een soort crisis door, zodat hier en daar overgeschakeld werd op het groot-Yorkshire, dat een steile opgang kende tussen 1945 en 1952. De regionale verschillen van type bleven echter nog zichtbaar tot het begin van de jaren zestig.

Tot kort na de Tweede Wereldoorlog was er nog een grote vraag naar vet vlees en spek. Zware karkassen met goed doorregen buispek lagen goed in de markt. Toen in 1948-1949 de vleesproductie op volle toeren begon te draaien werd aan de varkensmesters duidelijk gemaakt dat eindgewichten van 120-135 kg niet meer overeenstemden met de eisen van de vleeshandel, en dat moest gestreefd worden naar een varken dat al op een gewicht van 100-110 kg voldoende vleeskwaliteit in huis had.

De ommekeer: betere prijzen voor meer vlees dan vet

In 1950 sprak men nog van het Vlaanderse type dat sterk ontwikkeld was (lang, diep en breed) en het Kempense type dat wat middelmatiger uitviel. Tot die tijd ging de aandacht van de selectie vooral in de richting van beenwerk, voederomzet en weerstand tegen ziekten, en minder naar beveleesheid. Waar vóór 1950 de beoordeling van de slachtkwaliteit vooral gebaseerd was op de dikte van het rugspek, werd nu een score voor 'volvlezigheid' toegevoegd aan het klasement: eerst A, B en C en later ook AA, E en EE. Belangrijk was dat de slachtkwaliteit vanaf 1950 aanleiding gaf tot een aanzienlijk prijsverschil: de prijs voor de beste vleesvarkens werd minstens de helft hoger dan de prijs van de vettere varkens. Door de stijgende levensstandaard nam de vraag naar mager vlees toe, waardoor het prijsverschil tussen de diverse slachtkwaliteiten alleen maar groter werd. De selectie ging al snel in de richting van het middelgroot Kempense type met zijn ronde hespen.

Vanaf 1960 kon men nagenoeg van één type spreken. In 1961 werd de 'Landsbond van Varkenskwekers' opgericht, en de naam werd gewijzigd van 'veredeld landvarken' naar 'Belgisch landvarken', dat zijn hoogtepunt kende in de jaren zestig en zeventig. Het Belgisch landras onderscheidde zich van de andere landrassen door zijn ideale verhoudingen, goede beveleesheid en hoog slachtrendement. Doordat een hogere prijs betaald werd voor beveleesde karkassen kon dit type zich verder ontwikkelen tot halfweg de jaren tachtig.

De opkomst van de Piétrain

Intussen was in de gemeente Piétrain, bij Jodoigne (Geldenaken) in Waals-Brabant, een lokaal varkensras ontstaan met zwarte vlekken. Vanwaar die vlekken kwamen is niet duidelijk, vermoedelijk van de Engelse Berkshire, maar er wordt ook gedacht aan het varken van Bayeux, een gevlekt varken dat ingevoerd werd uit Frankrijk, en zelfs aan wilde everzwijnen. Zeker is dat er reeds vóór 1920 in die streek zwart gevlekte varkens rondliepen.

Het was een kort en gedrongen varken met opvallend ronde hespen en schouders: dus duidelijk een vleesvarken en geen spekvarken. Het duurde dan ook niet lang voor het de belangstelling kreeg van de vleessector, die immer op zoek was naar beveleesde en magere karkassen. De slachtkwaliteit en de vlees/vetverhouding waren bij dit varken uitstekend: fijn beenwerk, goot in de rug, zichtbaar uitpuilende hespen en schouders. Dit 'dikbiltype' is wellicht door een genetische mutatie ontstaan. Beveleesdheid wordt gemakkelijk overgedragen: de erfelijkheidsgraad van dit kenmerk is zeer hoog vergeleken met bijvoorbeeld de vruchtbaarheid van de zeug (de worpgrootte). In tegenstelling tot het rund geeft die dikbilfactor geen aanleiding tot een problematische geboorte: pas als de biggen gespeend zijn (van de zeug weggehaald) komt de beveleesdheid tot uiting.

104

Zwartbonte varkens zijn niet zo moeilijk om te produceren. Voor het ontstaan en de instandhouding van een varken met de typische Piétraineigenschappen was echter meer nodig dan wat eenvoudige kruisingen. Om de gewenste kenmerken te fixeren werd rond 1950 nogal aan inteelt gedaan. Er waren ook nadelen aan verbonden, zoals trage groei en een ongunstige voederomzet. In de selectiemesterij bleek dat het ongeveer een maand langer duurde om een Piétrain slachtrijp te krijgen dan een inlands landvarken. Ook de vruchtbaarheid was aan de lage kant.

Anderzijds was de slachtkwaliteit duidelijk beter dan bij de andere rassen. De toekomst voor de Piétrain lag in het hoger vermelde prijsverschil tussen de kwaliteitsklassen. Daarom kon het Piétrainras zich ontwikkelen zonder enige gestructureerde organisatie van de overheid, louter op grond van deze gunstige economische context. Vanaf 1950 deed dit ras mee aan prijskampen en keuringen. Het *'Syndicat des éleveurs de porcs de Piétrain et extensions'* werd opgericht, en op 26 mei 1950 ging de eerste niet-officiële exterieurkeuring van de beren door. In vijf jaar tijd, van 1950 tot 1955, groeide de Piétrain uit van een heel lokaal ras, dat gedurende twintig jaar enkel voorkwam op de kleine bedrijven in de driehoek Geldenaken-Hannuit-Ramillies, naar een wereldras.

In Roeselare was van 1950 tot 1961 de zetel gevestigd van de 'Vereniging voor West-Vlaanderen der kwekers van het Belgisch varken Piétrain'. West-Vlaamse

pioniers van dit ras waren Gerard Vanderheyde uit Eggewaertskapelle, die in 1944 met de eerste vier biggen terugkeerde uit Piétrain, en Victor Debaere uit Roeselare. Laatstgenoemde kocht in 1954 de nationale kampioen Gus 3B17 voor 45 000 BEF, huidige waarde: 6200 euro. Ook Segaert uit Kortemark en Berlamont uit Izegem waren gekende Piétrainkwekers. Opmerkelijk is dat in kruisingen tussen Piétrain en inlands landvarken er witte biggen geboren worden.

In 1956 werd de Piétrain als nationaal ras erkend door het Ministerie van Landbouw. Een nationale selectiemesterij werd opgericht in Waver. Er was ook belangstelling uit het buitenland: Frankrijk voerde al in 1955 Piétrains in, en er was ook uitvoer naar Belgisch Kongo. In 1960 werd het ras officieel erkend in Nederland. De Piétrain werd ook uitgevoerd naar Duitsland: daar werd het *'das Schwein mit vier Schinken'* genoemd. Toen echter doken al de eerste geruchten op van gevoeligheid aan transport (door stress) en de neiging tot vochtverlies na het slachten. Groot-Brittannië weigerde de import tot 1971. De Britten wilden zelf langs allerlei omwegen Piétrains maken, maar dit viel erg tegen: elk varken met zwarte vlekken is nog geen Piétrain.

Het Belgisch landvarken doet mee

De evolutie van de varkensprijzen zette ook de kwekers van landrasvarkens aan om te selecteren op meer gevleesde varkens. Op de kleine bedrijven van na de oorlog was de eigen opfok van zeugen de algemene regel. Het aanwezige zeugenbestand moest zowel instaan voor de productie van slachtvarkens als van nieuwe jonge zeugen. Van 1950 tot 1985 vervingen de veredeld landvarken, en later het Belgisch landvarken, de rol van een "tweeledig doel"-ras. Het verbeterd landvarken bleek uitermate geschikt voor de productie van slachtvarkens. Het gebruik van een 'eindbeer' van een ander ras (bv. de Piétrain), nu een algemene praktijk, werd toen nog niet toegepast.

Streven naar meer beveleedheid, zoals de markt het vroeg, was een rem op de selectie naar meer vruchtbaarheid, want de twee gaan moeilijk samen. Op de fokvarkensprijskampen werden vanaf 1970 enkel nog zeugen toegelaten die aan de minimumnormen inzake vruchtbaarheid voldeden. Dit om tegemoet te komen aan de zeugenbedrijven waar naast beveleedheid, ook vruchtbaarheid, langleefbaarheid en sterk beenwerk belangrijk zijn. Fokvarkensveilingen als Ancovee (Boerenbond) vanaf 1963 en de Brugse varkensveiling enige tijd later vergemakkelijkten de verspreiding van goed genetisch materiaal. De beren werden geklasseerd volgens exterieurklasse, en naar de prestaties van de ouderdieren in de selectiemesterijen.

In 1978 werd de 'Landsbond van Varkenskwekers' omgedoopt tot de 'Landsbond van de Belgische Varkensstamboeken', die in 2004 splitste in een

Vlaamse en een Waalse tak. Vandaag zijn door het Vlaams stamboek, naast de buitenlandse rassen, ook vier lokale rassen erkend: het Belgisch landras (BL), het stressresistent Belgisch (BN), de Belgische Piétrain (P) die vooral ingezet wordt voor de productie van eindberen en het Belgisch Large White-ras (LW), dat ontstaan is uit de Yorkshire. In feite is alleen de Piétrain echt Belgisch: de rest is zoals hoger vermeld een kruisingsproduct tussen het niet verbeterd inlands ras met de Yorkshire en de Duitse, Deense en Nederlandse landrassen.

De hoogdagen van de varkensstamboeken voor zuivere rassen zijn intussen voorbij. Hybridisering is de norm geworden, of het kruisen van niet verwante rassen tot een rendabeler eindproduct. Hierin speelt de kunstmatige inseminatie een belangrijke rol. Een bijkomend voordeel is dat er veel minder raszuivere beren nodig zijn. Daarnaast is er een groeiend marktaandeel van hybride zeugen die door vermeerderingsbedrijven aangeleverd worden, en die de plaats innemen van de landrassen. Sinds 2005 zijn er ook stamboeken voor hybride varkens. In België zijn er ongeveer 10.000 stamboekvarkens als ouderdieren voor een varkensstapel van 7.000.000 stuks. Nu eet de gemiddelde Belg 50 kg varkensvlees per jaar. Steeds minder maar grotere bedrijven, voornamelijk in West-Vlaanderen, zetten aangevoerd voeder om in varkens (en mest).

't Zwien - O'Djavel

Het zwien is het schoonste der beesten,
 Zonder varken wuk zouden we zyn?
 't Is er nodig ip al onze feesten,
 Ik eet'n alles gèren van 't zwien.

*Smout, vet, hespe en spek, hoofdvlees, korteletten en paté
 Worsten en bloeling en vette derms, scheutelvlees en zwienepoot.*

E'j gie nog dat beestje zien slokken?
 't Is altijd zo up zyn gemak.
 Het jeunt hem in sop en in brokken,
 Zijn pootjes staan ook in de bak.

In 't zwienekot, ge zoudt daar wegsleeren,
 Niet dat de zwien daarmee afzien.
 Ze wroeten, ze zoen 't ol ommekeren,
 Hoe vulder, hoe schoonder om zien.

Een plaatje die ook nog kan tellen
 Voor 's winters os 't vriest gereed te doen:

Een schoon stuksje zwienerauwélle,
Met kole gestoofd in andjoen.

Die gerenoars, 'k kan geen meer rieken,
En koeietong, 'k wil geen meer zien.
En zwijg me van haze of kieken,
Mo geef mi een broksje van 't zwien.

Rondtrekkende beerhouders

We gingen voor dit artikel te rade bij drie voormalige beerhouders.

Marcel Decloedt uit de Hoogstraat in Lichtervelde

Marcel Decloedt (°1931) trouwde op 17 februari 1956 met Henriette Denolf (°1929), de dochter van Jules Denolf (1902-1961) en van Maria De Meyer (1904-1991). Jules was baanwerker en seizoenarbeider. Op zekere dag kwam hij iemand tegen die rondging met een beer, die dekte aan twintig frank per keer. Jules zag het ook wel zitten om hiermee te beginnen, en hij kon twee biggen op de kop tikken die ze vergeten waren te castreren. Bovendien waren ze niet ingeschreven in het stamboek. In 1937 kocht Jules een volwassen beer bij Michel Carron in Hooglede. Telefoon was er nog niet, maar door toedoen van schepen Firmin Maenhout (1903-1987) kwam er een telefoonlijn tot aan de Lege Bergen, waar Jules toen woonde. Eenmaal alles klaar was brak de oorlog uit. Jules trok met kar en paard naar zijn klanten. Onder de berenkar was een verborgen ruimte: ideaal om te 'blauwen' zegt Marcel. Jules kon echter niet verhinderen dat de Duitsers hem één van zijn twee paarden afhandig maakten.

Er was een vrijgeleide nodig om op de openbare weg te komen, maar dat kwam goed uit: de Duitse commandant was toevallig een liefhebber van stamboekvarkens. Wie meedeed met het stamboek kreeg zelfs een bon voor meel, af te halen op het gemeentehuis. Gemeentesecretaris Adiel Ramboer (1911- 1984) lag echter dwars en weigerde de afgifte van de bon. Jules vond er toen niets beters op dat zijn beer los te laten in het gemeentehuis. Hij dreigde er zelfs mee hem te laten slachten bij Tampere. De bon lag binnen de kortste keren klaar.

Na de oorlog kon Jules een oude legercamion op de kop tikken. De laadbak werd er afgezaagd en er werd een houten bak op gezet om twee beren te vervoeren. Nadien kwamen er meer vrachtwagens: een Chevrolet en later een Bedford, met plaats voor zeven beren. Intussen was zoon Pol (Hippolyte) Denolf (1927-2003) in het bedrijf gekomen. De beerhouderij Denolf groeide uit tot één van de grootste in de provincie, met meer dan vijftig beren. Jules

en Pol Denolf waren een begrip in West-Vlaanderen. Ze reden rond met twee vrachtwagens. De beste beren werden aangekocht bij André Dejonckheere in de Krinkelweg in Aartrijke (Boerenbond) en bij Albert Claeys in de Pereboomstraat in Kortemark. In Torhout telden ze 110 000 BEF neer voor een kampioenbeer, en in Antwerpen konden ze een dure Piétrainbeer op de kop tikken.

Marcel Decloedt kende aanvankelijk weinig van varkens. Hij was smid, en is erin gerold door ziekte van zijn schoonvader. Zijn vrouw Henriette hield een kruidenierswinkel in de Hoogstraat open naast café Motocross. Pol Denolf ging naar prijskampen en keuringen, waar hij altijd goede uitslagen behaalde. Daardoor kreeg hij naambekendheid, en zijn foto verscheen geregeld in de landbouwpers. Het bedrijf Denolf is ooit zelfs op de Franse televisie geweest. Dit zette West-Vlaanderen meteen op de kaart als de varkensprovincie. De directeur van Westtoer had hierin een gunstige invloed, en ook gouverneur Pierre van Outryve d'Ydewalle (1912-1997), die de landbouw genegen was, stak er zijn schouders onder. Het stamboek had toen niet de middelen om het diner van de genodigden te betalen, maar na afloop bleek alles betaald, zegt Marcel.

Intussen zijn de tijden veranderd, en hoe! De veevoederfabrieken integreerden zich in de varkensbedrijven. Grote firma's als Danis kopen alles op. Nu wordt er gewerkt met 'hybride zeugen', die volgens Marcel tot achttien spenen kunnen hebben.

Willy Strubbe uit de Ossebilkstraat in Aartrijke

Willy Strubbe (°1928) trouwde op 8 april 1953 met Laura Frickelo (°1932) uit Zwevezele. Ze gingen wonen op de kleine boerderij van Vanhaverbeke in de Ossebilkstraat. Het was tevens een beerhouderij met drie beren: een bacon (een 'scherp' inlands varken), een 'kleine dikke' en een gekruiste. Willy begon ook met de beren rond te gaan, aanvankelijk met paard en kar, maar het volgend jaar had hij al een auto. Hij was actief van 1953 tot 1973, en had tot 35 beren.

De concurrentie was niet min. Pas was Willy begonnen of Pol Denolf kwam er al aan met de mededeling dat hij hem niet te veel voor de voeten moest lopen. André Dejonckheere uit Aartrijke was er ook als de kippen bij, maar dan eerder om zijn waar aan te prijzen: hij had namelijk de betere beren in huis. Dejonckheere leerde Strubbe varkens kennen. Willy kocht een goede beer bij Dejonckheere, en ging ermee naar de prijskampen. Hij viel in de prijzen, de kranten waren erbij, maar het was ook de diensten der belastingen niet ontgaan. Ook de veeartsenijkundig inspecteur kwam op bezoek: Willy moest zijn beer tonen en het dekboek voorleggen, vertelt zijn vrouw Laura.

Willy's eerste kampioen was Dolf, een veredeld landvarken, die de eerste prijs wegkaapte op de prijskamp in Torhout. De beer dekte een dertigtal zeugen aan 1000 BEF. Toen verspreidde Pol Denolf, die alles veil had voor de prijskampen, het gerucht dat de kampioenbeer dood lag. Vanaf dat ogenblik was het afgelopen met al het werk. Willy Strubbe besloot, in geval hij nog eens een kampioen zou hebben, hem direct te verkopen. En die kwam er, op de prijskamp in Tielt op 28 april 1966. Willy verkocht zijn kampioen aan de bekende berenhouder Louis Dieltjens in Nijlen. De kampioen van West-Vlaanderen was verkocht, en zou dus niet meer doodliggen.

De beren van Willy Strubbe dekten voor 100 of 125 BEF. Als hij moest terugkeren was het gratis (terugkomers, of zeugen die de eerste keer niet bronstig waren). Sommige boeren wisten daar misbruik van te maken: ze beweerden altijd dat het de tweede keer was ... Strubbe was hoofdzakelijk actief in Aartrijke en wijde omgeving, maar door zijn bekendheid had hij een groot gebied met uitschieters tot in Houtave en Reningelst. Hij had het steeds erg druk: zo is een van zijn dochters, die mee was gegaan met de camion, eens achtergebleven op een hof en pas bij thuiskomst realiseerde hij dat hij haar ergens 'vergeten' had. Toen de stiel uit de mode raakte schakelde Willy over op de kweek van zeugen en mestvarkens. Dit hield hij vijftien jaar vol. Omdat zijn twee dochters hem niet zouden opvolgen pakte hij het op zijn 59ste wat kalmer aan. Hij verhuisde in dezelfde straat naar de hoeve Beernaert, en restaureerde die helemaal zelf.

André Tanghe uit de Kortemarkstraat in Torhout

In Torhout was André Tanghe (°1937) als beerhouder actief. André was eigenlijk kalverhandelaar, maar ging ook met beren rond in opvolging van zijn schoonvader Oscar Geldhof. Die was er in 1933 mee begonnen, eerst met de beer te voet, later met paard en kar. Als het ijzelde was er aangepast hoefbeslag nodig, en door de primitieve communicatiemogelijkheden moest hij vaak terug naar dezelfde streek waar hij pas vandaan kwam.

Oscar trok eerst elke morgen naar de melkerij in Veldegem, en bij thuiskomst wachtte hem nog een grote ronde met de beren. Hij was bedrijvig in Zwevezele, Lichtervelde, Gits, Kortemark, Handzame ... In 1945 kocht hij een auto, een Chevrolet waarmee hij zowat elke maand in panne stond. De beren brachten goed op, maar veel aanzien kreeg hij er niet door: de mensen bleven hem het "berenvintje" noemen. Hij kocht zijn beren onder andere bij Willy Strubbe. Gemiddeld had hij vijf beren in bedrijf: twee grote, een middenslag en nog een jonge beer 'in opleiding'. De tweede dek was ook bij hem gratis: geen wonder dat de boeren er hem soms oplegden ... In café 'Het Nieuw Bonjourtje', het ouderlijk huis van zijn vrouw, leerde André de klanten kennen, en is hij beetje bij beetje in de berenstiel terechtgekomen, hoewel de kalverhandel steeds op de eerste plaats kwam.

Het varkensstamboek, een stimulans voor de selectie

Ook met André Debruyne (° 1939) van het hof 'Schiervelde' langs de Diksmuidsesteenweg in Roeselare hadden we een gesprek. André was gedurende zestien jaar voorzitter van de 'Vakgroep van Varkenshouders' en dit op gewestelijk, provinciaal en nationaal vlak. Ooit waren er drieduizend leden alleen al in West-Vlaanderen. Hij is ook veertig jaar bestuurslid geweest van de 'Provinciale Vereniging van Schapenkwekers van West-Vlaanderen', en was een tijdlang schepen van Landbouw in Roeselare.

Onze provincie is steeds toonaangevend geweest in de varkenssector, zegt André. Niet alleen zijn er veel varkenskwekers, er was ook een sterke West-Vlaamse varkensveiling en veel keuringen. Zo was er een grote berenkeuring in Lichtervelde: het feit dat Pol Denolf er woonde was daar niet vreemd aan. En er waren ook veel 'gemachtigde beerhouderijen'. In Roeselare werd de zetel gevestigd van de 'Provinciale Vereniging van Varkenskwekers van West-Vlaanderen'. Ook de provinciale selectiemesterij werd er opgericht langs de Diksmuidsesteenweg, waar de erkende varkensrassen, Belgisch landvarken, Piétrain en Large White getest worden op groei, voederverbruik, vruchtbaarheid, vlees/vetverhouding en slachtrendement. Daaruit zijn de beste berenlijnen voortgekomen. De selectiemesterij werd later verspreid over meerdere locaties o.a. de Roeselaarse landbouwschool, en werd uiteindelijk naar Beitem overgeplaatst.

110

Er is ook een actief West-Vlaams varkensstamboek, met zetel in Beitem, dat zoals hoger vermeld de selectie stimuleert op basis van de resultaten van de selectiemesterij. Op gebied van selectie is het stamboek doorslaggevend. Al de rest, de boerengilden, veekweeksyndicaten en de gewestelijke, provinciale en nationale bonden hielden zich bijna uitsluitend met belangenbehartiging bezig (o.a. prijzen, voeding, huisvesting, gezondheidszorg). Het waren dus belangengroepen, die zich weinig aantrokken van selectie. In 1970-71 richtte Omer Dobbelaere een sterke bond op in Roeselare, met in het bestuur o.a. Raphaël Lavens, Willy Cool, en later de grote varkenskweker Frans Snaet.

Keuringen

Op de varkenskeuringen, zegt André Debruyne, besteedden de juryleden vooral aandacht aan de lengte van de varkens en het aantal spenen, ook aan de hespen en carrés, want de beste varkens die meest opbrengen hebben veel hesp en veel carré. Dit is het duurste vlees. Ook de grootte en de groei­kracht zijn belangrijk, evenals het beendergestel. De hoeveelheid spek aan de keel en het buikspek verloren aan belang. Vruchtbaarheid was geen doel bij de selectie, en het beenwerk moest goed zijn maar ook niet overdreven: de varkens werden lichter en kleiner, dus was er minder sterk beenwerk nodig. Zo woog de zeug die kampioene werd op de provinciale varkensprij­skamp in

1947 in Roeselare op de leeftijd van 20 maanden al 450 kilogram! Nu kan dit niet meer.

Subsidies bestonden toen in feite niet: het ging meer om een lichte financiële steun ter aanmoediging. Het Landbouwinvesteringsfonds (LIF) bestond wel, maar dit kwam niet enkel de varkenshouderij ten goede. Maar wie meedeed aan de stamboekwerking plukte er ook de resultaten van, de anderen niet. Een twintigtal varkenskwekers zijn momenteel nog lid van het stamboek, vroeger waren er tweehonderd in West-Vlaanderen.

Beerhouderijen

Vroeger hadden veel boeren een eigen beer, en wie er geen had ging bij een buurman, zegt André Debruyne. Die beerhouderijen waren eigenlijk een soort service aan de klanten. Ze konden doorgaans de beste beren kopen, en door ermee rond te gaan werden de kosten goed terugverdiend. In Lichtervelde was er een gekende berenkeuring. De stamboekkwekers gingen naar de veiling, waar enkel stamboekvarkens toegelaten waren. De beren moesten dus eerst gekeurd worden alvorens op de veiling toegelaten te worden. De beste beren kwamen van de kwekers die aan stamboekwerking deden (hierin speelden de veeteeltconsulenten een grote rol), of werden op fokvarkensveilingen aangekocht. Dit heeft 60 à 70 jaar sterk gebloeid, zegt André Debruyne. Op vandaag is de varkensveiling van West-Vlaanderen niet meer noodzakelijk voor de aankoop van de beren: de K.I.-stations hebben er zelf. Een sanitaire reden ligt aan de grondslag: 'niet meer veel samenscholingen van veel dieren'. De laatste veiling ging door op de Agro-expo in Roeselare. De veiling heeft 50-60 jaar een sterke bloei gekend.

Het probleem van de stressgevoeligheid

De hoge prijzen voor extreem bevelesde karkassen die in België betaald werden dreven de selectie van het Belgisch landvarken naar steeds meer bevelesdheid. Die selectie naar karkaskwaliteit (betere vlees/vetverhouding), met minder aandacht voor groei, voederomzet en vruchtbaarheid, had voor gevolg dat het Belgisch landvarken (en voor de Piétrain gold hetzelfde) over bijna de hele populatie stressgevoelig werd. Dit leverde problemen op bij het vervoer van de varkens naar het slachthuis. Dit ging met nogal wat sterfte gepaard, en het had ook gevolgen voor de vleeskwiteit. We spraken van PSE-vlees: het vlees was te bleek (*pale*), met een zeer slappe consistentie (*soft*) en met een laag waterhoudend vermogen (*exsudative*). Dit water- en tegelijk zoutafstotend vlees is uiteraard niet interessant voor de vleesverwerkende industrie. Het verschijnsel deed zich vooral voor in landen die, onder druk van de vleesmarkt, het meest op bespiering en mager vlees geselecteerd hadden, met name Duitsland en België. In die landen was het prijsverschil tussen gevleesde en minder gevleesde karkassen immers het grootst. In

landen waar het prijsverschil kleiner was kon men wel verder selecteren op vleeskwaliteit.

De halothaantest

Voor het opsporen van de stressgevoeligheid werd in de zeventiger jaren de halothaantest op punt gesteld. Halothaan is een verdovingsmiddel dat bij operaties gebruikt wordt. Hierbij dient hulde gebracht aan Dr. Ph. Lampo (1936-1989) van de Gentse veeartsenijschool, die de test ontwikkelde. Met de halothaantest kan de stressgevoeligheid van de varkens gemeten worden op jonge leeftijd, vanaf acht tot tien weken. Door een narcosemasker laat men de dieren gedurende enkele minuten een mengsel van zuurstof en halothaan inademen. Bij stressgevoelige varkens stijgen hartslag en ademhaling. Ook de lichaamstemperatuur loopt op (*maligne hyperthermie*). In minder dan veertig seconden treden spierspasmen op (kramp) en gaan ze verstijven. Die strekkrampen gelijken op de *rigor mortis* (lijkstijfheid). Stressongevoelige varkens blijven ontspannen, de lichaamstemperatuur blijft normaal en ze slapen rustig door. In het begin van de proefnemingen bleek slechts 3 % van de populatie ongevoelig te zijn aan stress.

Piétrains bleken nog gevoeliger aan halothaan dan het Belgisch landvarken. Uit onderzoek van het Belgisch landras blijkt dat groei en vruchtbaarheid beter uitvallen bij de halothaan-negatieve varkens. Voor voederomzet en vlees/vetverhouding is het omgekeerde waar: halothaan-positieve hebben meer mager vlees en minder vet, ze halen dus een beter klassement. Samengevat: de karkaskwaliteit (vlees/vetverhouding) is beter bij de stressgevoelige varkens, de vleeskwaliteit is beter bij de stressresistente varkens (minder PSE-vlees).

Selectie op stressresistentie

Hierdoor werd het mogelijk om het Belgisch landvarken te selecteren op stressresistentie. Vanaf het einde van de jaren zeventig gebeurde een uitgebreide screening van de varkenspopulatie met de halothaantest, die ook in de selectiemesterijen (o.a. Beitem en Scheldewindeke) en op de bedrijven routinematig uitgevoerd werd. Na verloop van tijd kon men al een kleine groep stressnegatieve zeugen afscheiden binnen de populatie van het Belgisch landvarken. Meestal ging het echter nog om heterozygote of fokonzuiver stressnegatieve dieren (Aa), want de stressongevoeligheid is een enkelvoudige dominante factor. De inzet van stressnegatieve beren voor de fok van productiezeugen zorgde al snel voor een opmars van het stressnegatieve gen in het Belgisch landras.

Vanaf 1 januari 1985 werden die varkens ingeschreven in een apart stamboek 'Belgisch halothaan-negatief'. Zo kwam men geleidelijk tot zeugenlijnen die

homozygoot stressnegatief waren (AA): het Belgisch negatief ras of BN-ras. De stressresistente variant was minder beveleesd dan het stresspositief Belgisch landvarken, maar toch meer dan de andere landrassen. Om stamboekwaardig te zijn moesten ze bovendien veertien goedgeplaatste spenen hebben. Voor het gewoon Belgisch landvarken was twaalf genoeg. De vruchtbaarheid werd bevorderd door kruisingen met stressnegatieve landrassen uit Nederland, Frankrijk en Groot-Brittannië. Britse rassen als Large White, Hampshire (een hoogbenig zwart varken met een brede witte band ter hoogte van schoft, schouder en voorpoten) en Duroc (een rood varken) zijn volledig stressresistent.

De uitbreiding van het stressbestendig Belgisch landvarken, samen met de vraag van de kwekers naar meer vruchtbare zeugen, heeft ertoe geleid dat het stressgevoelig Belgisch landvarken praktisch niet meer voorkomt. Ook bij het Piétrain-ras werd intussen een stressresistente variant ontwikkeld. In 1981-82 werd de halothaantest stopgezet: men kweekte verder met de lijnen die stressnegatief waren. Vanaf 1992 werd ook bloedonderzoek mogelijk: met een DNA-test kan het genotype van de dieren op gebied van stressgevoeligheid opgespoord worden.

Nieuwe ontwikkelingen

In de jaren tachtig kende de Piétrain een tweede opgang met de ontwikkeling van de kunstmatige inseminatie bij varkens. Met K.I. was het verschil in gestalte niet langer een hinderpaal om de extreem beveleesde maar relatief kleine Piétrainberen in te zetten op de grote zeugen van het Belgisch landras. Meer zelfs, door een Piétrain te gebruiken volstond een minder beveleesde zeug om toch tot de beste slachtvarkens te komen. Dus kon men de zeugen terug gaan selecteren op vruchtbaarheid en worpgrootte. De krachtige bespiering van de Piétrainbeer zorgt in combinatie met minder gespierde maar vruchtbare fokzeugen voor slachtvarkens met een goede conformatie van hesp, rug en schouder.

Lijnen en hybriden

Men spreekt van 'lijnen' wanneer een bepaalde groep varkens in een bepaalde richting wordt geselecteerd. Meestal gebeurt deze selectie binnen een lijn op een zeer beperkt aantal kenmerken bijvoorbeeld op worpgrootte, en bij een andere lijn op beveleesdheid. Door het kruisen van die lijnen krijgt men 'hybride' varkens, die beide gewenste kenmerken in zich dragen en bovendien een 'heterosis'-effect vertonen. Dit betekent dat de nakomelingen niet op het gemiddeld niveau van de ouders zitten, maar op een hoger niveau. Wanneer men daarentegen selecteert op worpgrootte en op beveleesdheid, zal de gemiddelde worpgrootte kleiner zijn dan wanneer men op worpgrootte alleen selecteert. Beter is het dus om enerzijds te selecteren op worpgrootte

(bij de zeugen) en anderzijds op beveleedheid (bij de beren), en die dan te kruisen. Het resultaat zal zijn: veel biggen met voldoende vleesaanzet.

Voorbeelden (zie figuren). Een F1-zeug of hybride is het product van een landraszeug en een Large Whitebeer. De F1 wordt dan zelf gekruist met een Piétrainbeer om volvezige slachtvarkens te krijgen. Op die manier wordt het heterosis-effect gemaximaliseerd. Het kan nog ingewikkelder wanneer de hybride zeug samengesteld is uit twee, drie of vier rassen (rotatiekruising). Hybride zeugen zijn dus het resultaat van een twee- of driewegskruising tussen speciaal geselecteerde lijnen.

In België worden vooral hybride zeugen gebruikt, hybride beren omzeggens niet. Het grootste deel van de Vlaamse varkensbedrijven zet hybride zeugen in voor de productie van slachtvarkens. Die hybriden worden gefokt door gespecialiseerde firma's. Ze worden geselecteerd op vruchtbaarheid, uniformiteit van de biggen, hoge voederopname en lange levensduur. De beren worden geselecteerd op andere eigenschappen, namelijk groei en beveleedheid. Als 'eindberen' voor de productie van slachtvarkens wordt doorgaans gebruik gemaakt van uiterst beveleede beren van een ander ras. In veel gevallen zijn dit Piétrains. Als 'zeugenlijnberen' voor de productie van fokzeugen worden veeleer landrassen of hybride rassen gebruikt.

114

Het Belgisch landras (BL) en het Belgisch negatief (BN) zijn heel goede zeugenlijnrassen, zowel als zuivere raszeug als in kruisingen voor de F1-zeugenproductie. Ze leveren vruchtbare zeugen met een behoorlijk percentage mager vlees en een laag voederverbruik, die ingezet worden voor de productie van zowel hybride fokdieren als F1-vleesvarkens. Daarnaast zijn er de industriële hybriden die ontwikkeld worden door internationale fokbedrijven.

Om slachtvarkens te krijgen met een goede karkas- en vleeskwaliteit worden stressnegatieve zeugenlijnen gekruist met sterk beveleede, bij voorkeur stressnegatieve berenlijnen. Op die manier wordt stressongevoeligheid (vleeskwaliteit: minder PSE) gecombineerd met volvezigheid (karkaskwaliteit). Momenteel is er maar een beperkte kern overgebleven van het Belgisch positief ras: de zeugenlijnen werden verdrongen door het Belgisch negatief en door hybride zeugen, en bij de beren werd het Belgisch landvarken vervangen door de Piétrain.

Tussen 1996 en 2000 was het aandeel van het Belgisch landvarken in het aanbod van K.I.-beren gedaald van 9 tot 2 %. Het aantal geproduceerde dosissen varkenssperma in de Belgische K.I.-centra overschreed in 2010 voor het eerst de kaap van 2 500 000. Zowat 94 % van dit geproduceerde

sperma was afkomstig van eindberen en werd gebruikt voor de productie van slachtvarkens, de overige 6 % kwam van zeugenlijnberen.

Ook in Groot-Brittannië ontwikkelden zich heel wat rassen met wereldwijd belang: het Large White wordt wereldwijd gebruikt voor de zeugenproductie. De Duroc wordt gebruikt in de USA, maar ook in Europa voor de vleesproductie. Nog van belang in selectieprogramma's zijn de Berkshire en de Hampshire.

De selectie bij Danis

Ik sprak ook met Dr. Martin Fockedey, die veearts is bij het veevoederbedrijf Danis, met hoofdzetel in de Knijffelingstraat in Koolskamp. Zoals bekend is deze firma geïntegreerd in de varkenshouderij. De beren van het Belgisch Piétrain zijn doorgaans stressgevoelig, zegt Dr. Fockedey. Hun gebruik is verminderd omdat voederopname en voederconversie te laag zijn. Daarom wordt veelal ingekruist met de stress-negatieve Piétrain, ontwikkeld door de fokkerijorganisatie PIC (*Pig Improvement Company*). PIC is kort gezegd een bedrijf dat genetica verkoopt, aldus Dr. Fockedey.

Danis koopt zijn jonge zeugen aan bij PIC: ze hebben een goed karkas en ook hun moedereigenschappen zijn heel goed. Gekruist met de Belgische Piétrain zijn de hybriden (de geproduceerde slachtvarkens dus) stress-negatief, maar heterozygoot. Ze worden continu opgevolgd: de lagere groei blijft, maar toch is verschil merkbaar: ze leveren een uitstekend karkas voor de Belgische en Duitse markt, met een hoog vleespercentage.

Wordt daarentegen gekruist met een PIC-Piétrain (een homozygoot stressnegatieve beer) dan ontstaan homozygoot stressnegatieve slachtvarkens. Groei en voederconversie zijn beter: daarom worden die beren 'groeiberen' genoemd. Er gebeurt dus een omschakeling van de stressgevoelige Piétrain naar stressnegatieve groeiberen.

Op de vermeerderingsbedrijven wordt voor de productie van zeugenlijnen vaak een beroep gedaan op het Belgisch landras of kruisingen ervan. Dit betekent dat men de selectie binnen de zuivere rassen niet mag verwaarlozen: ze blijven immers nodig om hybriden te produceren. Dit kan enkel indien het zuiver landras op het bedrijf behouden blijft. Vergeleken met de hybride zeugen, die vaak van buitenlandse afkomst zijn, is een Belgisch negatieve zeug meer bekleesd en ook de moedereigenschappen zijn heel goed. Strenge selectie en verbeteren van de ouderpopulatie blijft dus nodig. Dit is tegenwoordig een kerntaak van stamboeken en fokkerijgroeperingen. Dr. Fockedey vat het zo samen: het oorspronkelijk ras moet behouden blijven om verder lijnen te kunnen produceren.

Het fokbedrijf Luc Maenhout, Oude Bruggeweg te Lichtervelde

Van het fokbedrijf Luc Maenhout aan de Oude Bruggeweg kregen we een schriftelijke reactie, want je raakt er als bezoeker maar moeilijk door het hygiënesas. Maenhout neemt de vrouwelijke kant voor zijn rekening: op het bedrijf worden fokzeugen geproduceerd met een hoge genetische vooruitgang, die bestemd zijn voor de professionele varkenshouders. De beste fokkerijtechnieken worden hiervoor gebruikt: Topigs Norsvin, genomic selection, CT-scan. Deze hoogwaardige zeugen kunnen niet meer op een klassiek varkensbedrijf zelf aangemaakt worden. Door een combinatie van kennis, keuze in genetica en effectieve genendistributie wordt bijgedragen aan de verbetering van het technisch resultaat en een verhoogd rendement in de varkenshouderij (vruchtbaarheid en vleeskwiteit). Het bedrijf Maenhout is een schakel in het geheel waardoor zeugenhouders intussen van 25 naar 35 biggen konden groeien. De nadruk ligt op zelfredzame zeugen met een hoge gezondheid, onder het motto 'steeds meer doen met minder'.

De varkenshouderij vandaag

Over hoeveel varkens het gaat

In de Belgische landbouw is de varkenshouderij een van de belangrijkste sectoren, met een gemiddelde jaarlijkse productie van 1,5 miljard euro, wat neerkomt op 35,9 % van de dierlijke productie of een vijfde van de totale Belgische landbouwproductie. Zowat 93 % van de Belgische varkenshouderij bevindt zich in het Vlaams landsgedeelte, en was daar in de periode 2006-2013 goed voor gemiddeld 27 % van de totale landbouwproductie.

De varkensstapel in Vlaanderen was het hoogst in 1999 met 7,4 miljoen stuks. Daarna was er een jaarlijkse daling tot 2004, vooral in 2000 en 2001, waarbij het aantal varkens afnam tot 6 miljoen. Die afname is te wijten aan het gevoerde milieubeleid wegens de mestproblematiek, beleidsmatig gestimuleerd door de Vlaamse overheid via de opkoopregeling. Hierbij werden 42.161 zeugen en 344.340 mestvarkens uit productie genomen. Na 2004 trad een stabilisatie op, waarbij het aantal varkens nog maar licht afnam. Tussen 2000 en 2007 was de varkensstapel met 15,1 % afgenomen. Volgens de landbouwteiling in mei 2007 waren er 5.897.632 varkens in Vlaanderen, op 6.099 bedrijven.

Vanaf 2008 was er weer een stijging, met 6 % groei tussen 2008 en 2012. Dit was het gevolg van het MAP III in 2007, waardoor varkensbedrijven weer mogen uitbreiden op voorwaarde dat ze hun mest verwerken. Het ging hier in hoofdzaak om mestvarkensbedrijven, het aantal zeugen is blijven dalen door de verplichte omschakeling naar groepshuisvesting vanaf 2013. In 2013 was er weer een lichte terugval met 2,3 %.

Dit alles brengt mee dat het aantal varkens globaal met 12 % gedaald is: van 7,4 miljoen in 2000 naar 6,5 miljoen in mei 2013. Het aantal varkensbedrijven nam in die periode af met de helft, tot 5.091 vestigingen in mei 2013. Dit heeft geleid tot schaalvergroting: het gemiddeld aantal varkens per bedrijf ging omhoog van 720 in 2000 naar 1.273 in 2013. Het aandeel van de bedrijven met meer dan 2000 varkens steeg in die periode van 7 naar 19 %.

West-Vlaanderen had in 2014 bijna drie keer meer varkens dan inwoners: 3,4 miljoen stuks tegenover 1,16 miljoen inwoners. In 2000 waren er nog 3,86 miljoen varkens, maar na de dioxinecrisis daalde de varkensstapel als gevolg van een zgn. warme sanering: varkenshouders werden vergoed door de Vlaamse overheid om vrijwillig hun bedrijf stop te zetten. Vanaf 2006 werden weer meer varkens gehouden, maar daalde het aantal varkensbedrijven, vooral in West-Vlaanderen.

Evolutie van het aantal varkens in de gemeente Lichtervelde

Gegevens van de landbouwtellingen:

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Totaal aantal varkens	64382	64790	82344	85409	88825	75868	76228
Biggen van minder dan 20 kg	9154	9629	12529	15799	17372	16886	18638
Varkens van 20 kg tot minder dan 50 kg	26540	20564	19457	22859	25814	15899	16509
Mestvarkens	24788	30548	45442	41724	39521	37634	35682
Fokvarkens van 50 kg en meer	3900	4049	4916	5027	6118	5449	5399
Beren	167	156	418	104	69	43	30
Zeugen	3733	3893	4498	4923	6049	5406	5369

Gespecialiseerde varkensbedrijven

Tot 1980 stond de boer in zowel voor de productie van mestvarkens als voor de opfok van nieuwe zeugen. Sindsdien is er specialisatie, met drie types varkensbedrijven. De fokvarkensbedrijven of vermeerderingsbedrijven (zeugenbedrijven) produceren de biggen. Ze vertegenwoordigen 5,9 % van de varkensstapel. De mestvarkensbedrijven kopen de biggen op om ze af te mesten tot slachtrijpe varkens. De gesloten varkensbedrijven produceren

zelf de biggen en mesten ze ook af. Beide laatstgenoemde categorieën vertegenwoordigen ongeveer 75 % van de varkensstapel.

De veevoederindustrie

De veevoederindustrie is de belangrijkste toeleverancier van de varkenshouderij. In 2013 waren er in België meer dan 125 mengvoederproducenten, en er werken meer dan 2.800 mensen in de sector. De productiewaarde van de veevoederindustrie bedraagt 4.417,2 miljoen euro.

In 2012 produceerde de veevoedersector 6,6 miljoen ton mengvoerders, waarvan 3,7 miljoen ton varkensvoeder, of 56 %. Ten opzichte van 2006 steeg de veevoederproductie in het algemeen en de productie van varkensvoeder in het bijzonder met respectievelijk 10,4 % en 8,9 %.

In 2012 was 23,3 % van de varkensvoerders bestemd voor biggen en 76,7 % voor varkens. Hiervan was 97 % bestemd voor de binnenlandse markt. Maar ook de export ging omhoog, bijna een verdubbeling sinds 2006. Ook het binnenlands verbruik gaat in stijgende lijn.

De prijzen voor de varkens

De prijs die een Belgische varkenshouder ontvangt voor een mestvarken wordt bepaald door vraag en aanbod op de Europese markt. Duitsland is marktleider, wat betekent dat de prijs die daar betaald wordt bepalend zal zijn voor de andere Noord-Europese landen: Denemarken, Frankrijk, Nederland en ook België.

De hoge prijzen die in 1996 en 1997 nog gehaald werden waren o.a. het gevolg van een varkenspestuitbraak in Nederland, en werden gevolgd door een sterke prijsdaling in 1998 en 1999. In 2006 waren de prijzen relatief gunstig, maar 2007 en 2008 waren crisisjaren in de varkenssector. Zowel in de vermeerderings- als in de vetmestingsbedrijven stond de rentabiliteit onder druk: lage prijzen en bovendien torenhoge energie- en voederkosten.

De Belgische varkenshouders kregen in 2012 gemiddeld nog 1,60 euro per kg of 160,51 euro per slachtvarken. In 2013 bracht een varken gemiddeld 2,1 euro minder op dan in 2012, een daling van 1,3 %, en in 2014 gemiddeld **18,4 euro minder** dan in 2013, een daling van niet minder dan 11,6 % !

De reden voor deze terugval is de Russische invoerstop van varkensvlees uit de Europese Unie. In februari 2014 sloot Rusland zijn grenzen voor levende varkens en varkensvlees omdat er Afrikaanse varkenspest vastgesteld was bij wilde zwijnen in Polen en in Estland, Letland en Litouwen. Rusland was goed voor ongeveer 23 % van de totale Europese uitvoer van levende varkens en

varkensproducten. In augustus van hetzelfde jaar sloot Rusland bovendien zijn grenzen voor verschillende landbouwproducten uit Europa, als reactie op de Europese sancties wegens het conflict in Oekraïne. Daardoor is er een toegenomen aanbod van varkens en varkensvlees gekomen op de Europese markt.

De voederprijzen

De varkenshouderij wordt geconfronteerd met almaar stijgende veevoederprijzen, terwijl de prijs voor het afgeleverde product deze tendens niet volgt. Bij veel varkenshouders staat het water intussen aan de lippen. De veevoederindustrie, die in grote mate geïntegreerd is binnen de sector, neemt in het extreme geval de varkens over, waardoor de varkenshouder werknemer wordt op zijn eigen bedrijf. Dit wordt 'loonweek' genoemd.

De voederkost bedraagt gemiddeld 49,3 % van de totale kosten bij de fokvarkensbedrijven, 52,2 % bij de mestvarkensbedrijven en 64,3 % bij de gesloten bedrijven. Ook de aankoop van de biggen op de mestvarkensbedrijven is duur, gemiddeld een derde van de totale kosten. Ook de energiekosten rijzen sinds 2007 de pan uit.

De kostprijs van het varkensvoeder hangt nauw samen met de prijsevolutie van de grondstoffen op de internationale markt, waarbij tarwe, gerst, maïs en soja de belangrijkste basisstoffen zijn. De veevoederfabrikanten kunnen echter de samenstelling van de voeders aanpassen door duurdere grondstoffen te vervangen door goedkopere.

De stijging van de voederprijzen begon eind 2006 en nam zeer sterk toe in 2007. Het hoogtepunt kwam in april 2008: meer dan 300 euro per 1000 kg zeugen- en varkensvoeder (+ 55 % ten opzichte van 2006), en meer dan 400 euro per 1000 kg biggenvoeder (+ 38 % ten opzicht van 2006).

Halfweg 2010 zijn de grondstoffenprijzen en de prijzen van het voeder opnieuw sterk de hoogte in gegaan, met een korte stabilisatie in 2011, om een piek te bereiken in januari 2013. Vergeleken met 2006 was er toen al een stijging van 91 % voor het mestvarkensmeel, 88 % voor het zeugenmeel en 75 % voor het biggenmeel.

In december 2014 waren de prijzen voor het zeugen- en biggenvoer 33 % hoger dan in 2006. Mestvarkensmeel was 35 % duurder. De belangrijkste basisgrondstoffen waren in december 2014 42 % hoger dan in 2006. Sinds november 2014 gaan de prijzen voor de drie types varkensvoeder met de internationale grondstoffennoteringen steeds verder in stijgende lijn.

De voederkost is in België hoger dan in Nederland, Denemarken en Frankrijk. Door de onbeperkte voeding en een relatief lagere groei per dag ligt de voederconversie bij ons niet zo goed. De hogere voederkost wordt echter gecompenseerd door een lagere arbeidskost.

De situatie op de varkensbedrijven

Fokvarkensbedrijven vallen het minst rendabel uit. In de periode 2007-2013 slaagden deze bedrijven er niet in met hun opbrengst de kosten te dekken, op 2009 en 2012 na. In 2010 werd 31 euro per zeug verloren. In 2013 waren de resultaten opnieuw negatief, door 3 % hogere kosten en een 3,9 % lagere opbrengst in vergelijking met 2012. In 2014 daalden de kosten met 7,8 %, maar de opbrengst lag ook 11,5 % lager.

Vetmestingsbedrijven en gesloten bedrijven zijn de minst onrendabele bedrijfstak. Over de periode 2007-2012 konden ze met hun opbrengst uit de kosten komen. Vooral in de periode 2008-2010 waren de kosten eerder laag. Het jaar 2008 konden ze afsluiten met weliswaar een mindere opbrengst maar ook met minder kosten. In 2012 was de opbrengst per varken het hoogst, maar door de gestegen kosten werd dit toch geen hoogvlieger. 2013 was een rampjaar, met de hoogste kosten in zeven jaar en een lage opbrengst. In 2014 daalden de kosten in vergelijking met 2013: 9,9 % op de vetmestingsbedrijven en 11,6 % op de gesloten bedrijven. Maar ook de opbrengst ging achteruit met 11,6 %. De rentabiliteit bleef dus in 2014 op ongeveer hetzelfde niveau als in 2013.

Van zeugen en beren

De zeug

Een zeug wordt geslachtsrijp als ze zeven maanden oud is. De geslachtelijke cyclus herhaalt zich om de drie weken, het hele jaar door. De bronst (oestrus) of *berigheid* duurt twee tot drie dagen: gemiddeld 40 tot maximaal 66 uur bij een oudere zeug, 24 tot 36 uur bij een eerstelingszeug of *gelt*. In die periode moet de zeug gedekt worden door de beer, of geïnsemineerd langs kunstmatige weg. In de wintermaanden is de intensiteit van de bronst geringer.

Ook bij het varken zit het tussen de oren. Diep in de hersenen bevindt zich de *hypofyse*, een endocriene klier die het **follikelstimulerend hormoon** (FSH) produceert en dit in de bloedbaan afgeeft. De eierstokken (ovaria) zijn bij het varken druiventrosvormig en purperrood door de grote hoeveelheid bloedvaten. Ze liggen heel los en beweeglijk in de buikholte. Door het FSH gaan de follikels in de ovaria rijpen tot eicellen. Hierbij kunnen ze tot één centimeter uitpuilen. In de follikels worden **oestrogenen** geproduceerd. Als

de oestrogeenproductie maximaal is begint de hypofyse het **luteïniserend hormoon** (LH) aan te maken. Dit zorgt voor de eisprong of ovulatie, die veertig uur na de LH-piek optreedt. De follikels springen open en laten de eicellen vrij. Zeugen hebben tien tot twintig ovulaties. Die gebeuren op de tweede dag van de bronst, als ongeveer 2/3 van de totale bronstduur is verstreken, of 24 tot maximaal 64 uur na het begin van de bronst. Het eispronggebeuren neemt vijf tot tien uur in beslag.

Na de eisprong wordt elke follikel omgevormd tot een *corpus luteum* (geel lichaam), wat het ovarium sterk in omvang doet toenemen. In de corpora lutea wordt **progesteron** geproduceerd. Progesteron en oestrogenen beïnvloeden het baarmoederslijmvlies om de innesteling van de vruchten voor te bereiden. Worden de eicellen bevrucht, dan blijven de corpora lutea de hele dracht door bestaan. Deze *corpora lutea graviditatis* blijven hormonen produceren, en spelen een beslissende rol in het behoud van de dracht tot aan de geboorte. Bij de koe en de merrie is dit veel minder het geval. Wegname van de eierstokken (ovariectomie) bij een drachtige zeug heeft ten allen tijde abortus tot gevolg. Is er geen dracht dan produceert de baarmoeder **prostaglandine** dat de corpora lutea doet wegwijnen. De hormonenproductie van de corpora lutea valt bijgevolg stil en de cyclus herbegint.

Wordt de zeug op het juiste moment gedekt door een vruchtbare beer, dan is er een optimale kans op bevruchting. Die vindt plaats in de eileiders, die de eierstokken met de baarmoeder verbinden. Dit is zo bij alle huisdieren, en ook bij de mens. De bevruchte eicellen of *zygoten* dalen vervolgens af naar de baarmoeder (*uterus*), waar ze ongeveer veertig uur na de ovulatie aankomen. Ze verkeren dan al merendeels in het viercellig stadium. De eerste dagen blijven ze nog in de top van de baarmoederhoornen, maar tussen de zevende en de twaalfde dag gaan de vruchten zich verdelen over het hele baarmoederslijmvlies. De baarmoederhoornen zijn heel lang bij de zeug: ze lopen kronkelig in de lengte-as van het lichaam. Tijdens de eerste twee weken van de dracht moeten tenminste vier tot vijf embryo's aanwezig zijn om regressie van de corpora lutea te voorkomen. Als er onvoldoende embryo's aanwezig zijn op de twaalfde dag wordt de dracht niet in stand gehouden. Tijdens de dracht blijven nog steeds follikels ontwikkelen tot ongeveer een halve centimeter diameter, maar ze ovuleren niet.

De dracht bij het varken bedraagt gemiddeld 115 dagen, of drie maanden, drie weken en drie dagen. De lactatieperiode duurt maximaal dertig dagen. De eerstvolgende bronst na de geboorte doet zich voor wanneer de biggen vier tot zeven dagen gespeend (van de zeug weggehaald) zijn. Het varken vertoont een *lactatie-anoestrus*: geen nieuwe bronst zolang de biggen zuigen. Bij het paard is dit niet zo: een merrie komt acht tot veertien dagen na de geboorte van het veulen in bronst, en kan dan opnieuw gedekt worden.

Dit betekent dat een zeug maximaal 2,4 worpen per jaar kan voortbrengen, gemiddeld is dit minder: van 1,8 tot 2,0 (= worpindex: aantal worpen per zeug per jaar). Over de hele levensduur van de zeug zijn dat gemiddeld vier tot vijf worpen.

Gemiddeld worden acht tot twaalf biggen geboren: bij de firma Danis moeten de zeugen twaalf spenen hebben, zegt Dr. Fockedeey. Gemiddeld zijn er een tiental biggen: gelten of jonge zeugen brengen gemiddeld 0,75 tot één big minder voort dan oudere. Er zijn echter duidelijke rasverschillen: bij Piétrainzeugen bedraagt de gemiddelde worpgrootte negen biggen.

De gemiddelde speenleeftijd bedroeg 26,7 dagen in 2007 en 23,9 dagen in 2013. Bij Danis worden de biggen gespeend als ze 21 tot 28 dagen oud zijn. Van de levend geboren biggen sterft gemiddeld 15 % voor ze het afleveringsgewicht van 20 à 22 kg hebben bereikt. 2/3 van deze sterfte vindt plaats de eerste dagen na de geboorte.

Het aantal grootgebrachte biggen per zeug en per jaar (= productiegetal) ging in de loop der jaren steeds omhoog. In 2001 was dit 18 biggen per zeug, in 2007 was dit al 21,4 en in 2013 niet minder dan 24,6. Met eersteklas fokmateriaal, zoals aanwezig bij Danis, wordt momenteel gestreefd naar dertig gespeende biggen per productieve zeug per jaar, besluit Dr. Fockedeey.

De beer

Bij varkens zitten er vreemde kronkels in het paringsapparaat. De beren boren hem er letterlijk in. Ze hebben een fibro-elastisch geval met een unieke spiraaltop die er als een kurkentrekker uitziet en zich tijdens sexuele ontmoetingen diep binnen de vagina in de baarmoederhals boort.

Uit: John Sparks "Dierlijke passie en paring" (1977), vertaald door Midas Dekkers.

Het uiteinde van een varkenspenis is kurkentrekkervormig, naar links gewonden. De *cervix* (baarmoederhals) bij de zeug is ongeveer twintig centimeter lang, veel langer dan bij de koe, en heeft aan de binnenkant een schroefvormig verloop. Zeug en beer zijn dus helemaal op elkaar ingesteld. Bij het begin van de paring voert een beer stotende bewegingen uit in de vagina, waarna de penis als een kurkentrekker zeer diep in de cervix binnendringt, tot in de baarmoeder. De beer is een 'uterus-bezaaier' in tegenstelling tot de stier, die een 'cervix-bezaaier' is.

Dan volgen er verschillende ejaculatiegolven. Eens de ejaculatie aan de gang is, zit de beer zeer stil en voert hij geen copulatiebewegingen meer uit. Wel kan men de ejaculatiegolven volgen door de zichtbare contracties van urethra

(urineleider) en anus en ook aan het knippen met de oogleden. Vroeger zegden de boeren: 'iedere keer als hij knippert komt er een big bij'. De paring bij varkens duurt lang, soms zelfs een kwartier.

Tijdens de ejaculatie wordt het sperma verdund door toevoeging van secreties uit de 'accessoire geslachtsklieren': de zaadblaasjes, de prostaat en de Cowperklieren of bulbo-urethrale klieren, die bij de beer vergeleken met andere diersoorten goed ontwikkeld zijn. De beer levert een gefractioneerd ejaculaat af. De voorfase bestaat uit een geelachtig secreet uit de urethrale klieren en bevat heel weinig zaadcellen. De tweede fractie, die het grootste deel van de spermacellen bevat, is vermengd met secreet uit de zaadblaasjes en de prostaat. De Cowperklieren contraheren laatst en scheiden hun gelatineus secreet, ook *tapioca* genoemd, in de derde fractie af. Meer dan de helft van het ejaculaat bestaat uit een gelatineachtig massa, waardoor het totaal volume kan oplopen tot 500 milliliter, een record bij onze landbouwhuisdieren.

Bij het dekken trekt de baarmoeder samen om het sperma in de richting van de eileiders te stuwen, waar zoals hoger vermeld de bevruchting moet plaatsvinden. Dit is geen overbodige luxe: bij een uit de kluiten gewassen zeug bedraagt de afstand van cervix naar eileiders al gauw één meter.

Onderzoek van de jonge beren

123

Gemiddeld verschijnen de eerste spermacellen in de buisjes van de testikels als de beer ongeveer twintig weken oud is. Op 25 weken produceren de beren bijna allemaal sperma. De teelballen zijn dan ook al relatief zwaar, tot 400 gram. Jonge beren dekken al op een leeftijd van zes à zeven maanden. Ze zijn dan al goed driftig, maar ze geven dun en onrijp sperma, meestal onvoldoende om te bevruchten (dit heet *juveniele onvruchtbaarheid*). Bovendien raken ze snel uitgeput. Beren mogen niet voor de dekdienst gebruikt worden voor de leeftijd van acht tot tien maanden.

In 60 tot 70 % van de gevallen is de beer de hoofdschuldige als er problemen rijzen met de vruchtbaarheid op een bedrijf. Nog meer dan voor de vrouwelijke fokdieren is dus een strenge selectie geboden van de beren, niet enkel op afstamming maar ook op vruchtbaarheid. Elke nieuwe beer wordt grondig onderzocht: de minste afwijking aan het geslachtsapparaat betekent uitsluiting. Te kleine (*microrchie*) of minder goed ontwikkelde teelballen (*hypoplasie*) zijn een reden voor eliminatie. 'Binnenberen', waarbij een bal gedurende het afdalingsproces in de buikholte of het lieskanaal blijven steken is, zijn waardeloos: de bevruchtungskansen zijn gering en bovendien is de aandoening erfelijk.

De beerhouders lieten jonge beren, beneden acht of negen maanden, gewoonlijk eens proefdekken. Niet zelden werd hiervoor een goed berige, oude zeug gebruikt. Wie te traag uitviel of onvoldoende libido aan de dag legde ging er onverbiddeijk uit. Ze keken of de beer bij het dekken voldoende uitlengt en of er werkelijk een ejaculatie gebeurt. Want sommige beren vertonen een goede libido, bespringen de zeug, brengen de penis in maar blijven dan enige tijd hangen zonder te ejaculeren. Het komt ook voor dat een beer al ejaculeert zonder dat zijn penis in de vagina zit: de spermalozing geschiedt dan tegen de achterhand van de zeug of soms zelfs binnen het preputium van de beer (de voorhuid). Sommige jonge beren springen zelfs op de kop van de zeug, maar dat verdwijnt door ervaring. Een zeug is maar goed gedekt als men tijdens en na de dekking geen spermaverlies ziet. Een droge vloer kan hierbij helpen.

Het gebruik van de beer

Op een leeftijd van negen à dertien maanden kan een beer twee tot drie maal per week dekken. Beren van dertien tot dertig maanden kunnen vier à vijf dagen achter elkaar dekken zonder bezwaar voor bevruchtingspercentage of aantal geboren biggen, maar hebben daarna een even lange periode van rust nodig. De grootste spermaproductie wordt gerealiseerd door twee maal dekken per dag, maar na vijf dagen moeten vijf dagen rust volgen. Vanaf de leeftijd van dertig maand begint de productiviteit van de beren af te nemen, en moeten ze minder intensief gebruikt worden. Ideaal is twee à drie dagen na elkaar, gevolgd door twee à drie dagen rust. Te lange perioden van dekrust zijn evenmin goed: als het meer dan een maand duurt gaat de vruchtbaarheid bij de eerste dekkingen erop achteruit.

Natuurlijke dekking is goed, op voorwaarde dat het sperma van goede kwaliteit is, en er voldoende tijd gelaten wordt tussen de dekkingen. Het berenhok moet minstens zes vierkante meter groot zijn, zelfs tien vierkante meter als dit tevens het dekhok is. Een ingestrooid hok geeft de beste resultaten. De temperatuur in de berenstal moet lager zijn dan bij de zeugen. Langdurig hoge buitentemperaturen tasten de kwaliteit van het sperma aan. Dus in de zomer moeten de beren in een koele, goed geventileerde ruimte gehouden worden. Lage temperaturen hebben geen invloed. Tenslotte moeten de beren over goed beenwerk beschikken, en de dekafdeling mag geen gladde vloer hebben. Alles dient zich af te spelen in een rustige en stressvrije omgeving.

Natuurlijke dekking is echter een arbeidsintensief gebeuren. De zeug moet op het gepaste moment bij de beer gebracht worden (zie verder), en voor een goed resultaat zijn twee dekkingen nodig in 24 uur, met minimum acht tot twaalf uur ertussen. Die tweede dekking gebeurt bij voorkeur door dezelfde beer. Wordt een andere beer gebruikt dan presteert die soms minder goed, mogelijks door de geur van zijn voorganger die op de zeug blijven hangen

is. Men heeft dan ook geen zekerheid over de individuele vruchtbaarheid van beide beren. Het is evenmin goed als een beer vrij rondloopt tussen de zeugen, zoals een stier bij de koeien. Een beer hoort gescheiden te leven van de zeugen, anders verliest hij te veel sperma. Twee tot drie keer dekken per dag is het maximum, en de kwaliteit van het sperma gaat achteruit als hij te veel dekt. Ook kan ziekteoverdracht gebeuren tussen zeug en beer.

De individuele prestaties van de beren kunnen tamelijk uiteenlopen. De dagelijkse spermaproductie hangt af van de leeftijd, en van het gewicht van de testikels en de accessoire geslachtsklieren. Vermits het aantal zeugen per bedrijf toeneemt en er doorgaans twee maal gedekt moet worden dreigt het gebruik van de beren bij natuurlijke dekking te intensief te worden, wat gevolgen heeft voor de bevruchtingresultaten. Een fok- of vermeerderingsbedrijf dat uitsluitend met natuurlijke dekking werkt, heeft één volwassen beer nodig per 20 à 25 zeugen. Bij natuurlijke dekking kan een percentage werkelijke dracht behaald worden van ruim 85 à 90 % (niet terug bronstig worden van de zeugen dertig tot zestig dagen na de eerste paring).

Op de beerhouderijen

Op de vroegere beerhouderijen waren de dekberen aan voortdurende stress onderhevig door concurrentie met de andere beren en het transport naar de zeugen. Ze waren ook permanent blootgesteld aan temperatuurverschillen. Hun spijsvertering ging soms in een knoop liggen, wat dan weer invloed had op de zaadproductie. De beren hadden een uitgebalanceerde voeding nodig zodat hun conditie op peil bleef, niet te schraal en niet te vet. Te zware dieren hadden een lagere libido en kregen eerder problemen aan de gewrichten. Tenslotte moest ervoor gezorgd worden dat de zaadproductie op peil bleef, kwalitatief en kwantitatief, en dat de beren lang bleven meegaan.

André Debruyne vertelt dat de vrouwen van de beerhouders thuis bleven om de telefoon op te nemen. Ze waren echter ook de toegewijde verzorgsters van de beren. Zo maakte de schoonmoeder van Marcel Decloedt dagelijks warm eten voor de beren klaar met lijnzaadolie erin gemengd. Maria De Meyer was voortdurend in de berenstal aan het werk, en had oog voor alles: zo hadden de beren af en toe erg te lijden onder schurft. Goede voeding betekende goede varkens. Laura Frickelo, de vrouw van Willy Strubbe, gaf de beren zoete melk en mengde zelf hun eten, met haver en vis, om te kunnen concurreren met Pol Denolf. Ook bij Strubbe werden de beren goed verzorgd. Luizen waren een groot probleem: periodisch werden de beren gewassen en kwistig bepoederd met DDT.

Ook drinkwater is belangrijk: een beer kan 13 tot 17 liter per dag drinken. Water wordt uitgescheiden via urine, mest, uitgeademde lucht en sperma: ongeveer zes liter per zestig kilogram lichaamsgewicht per dag. Als te weinig water opgenomen wordt, krijgen ze problemen aan de urinewegen, de

voederopname vermindert en de zaadproductie daalt.

In de tijd van de rondreizende beerhouders werden de beren zonder stress van hun hok naar de vrachtwagen geleid. Eens ter plaatse werden ze rustig afgeladen. De zeug nodigde de beer uit door stil te staan, en binnen het kwartier was de klus geklaard. De zeugen werden ook in één moeite geringd door de berenhouder. Een neusring moest het wroeten beletten: de varkens hadden toen nog buitenbeloop. Sommige beren gingen letterlijk dood van de stress, zegt Laura Frickelo. Ze waren *'te wel'*. Vooral de *'dikbillen'* van André Dejonckheere (Aartrijke) waren te mager en te teer. Ze leverden veel vlees, maar hadden af te rekenen met stress en sterfte. Het waren dus heel gevoelige, kwetsbare dieren. De beren van Albert Claeys (Kortemark) waren robuuster.

Gevaarlijke dieren

Het werken met de beren was niet zonder gevaar: er waren kwade en brave beren. Ze waren vooral gevaarlijk in het gezelschap van andere beren, want dan speelde jaloezie hen parten. *Ze konden speekselen en smekken van jalousie*, zegt Laura Frickelo. Marcel Decloedt vertelt dat in Koekelare een beer na gedane arbeid weer op de vrachtwagen geleid werd. Hij werd echter opeens kwaad en sprong op *'Casteeltje'*, die naast de berenkar stond. De man werd ernstig gewond: zijn pancreas was geraakt, en drie jaar later is hij overleden. Danny Tommeleyn is ooit aangevallen door een beer, die woest werd omdat hij een zeug niet kon dekken, vertelt Marcel.

Ook Willy Strubbe is eens op het nippertje moeten wegspringen, en zijn vrouw Laura werd zelfs een been afgeslagen: het litteken is er nog steeds. Door dit been minder te belasten kreeg ze ook letsels in haar rug. In het ziekenhuis kon niemand geloven dat een varken de oorzaak was van de ellende. Het gevaarlijkst waren de slagstanden of *snakkers*. Doorgaans werden die elk jaar afgenepen met de draadtang, maar ze groeiden telkens terug. De tanden afdoen was een werkje voor Marcel Decloedt. De beren werden vooraf verdoofd, niet met *Stresnil*, het product van Janssen Pharmaceutica, maar met *'veel beter spul'* van de firma Intervet, waarvan een zekere Sintobin toen de vertegenwoordiger was.

Ziekten

Beren die ziek geweest zijn en koorts gehad hebben, bv. door vlekziekte, geven vaak een week of zes daarna slecht sperma. Het spermavormend weefsel kan door hoge en langdurige koorts heel veel schade oplopen. Vooral de jonge vormen in de spermatogenese zijn koortsgevoelig. Tijdens de koortsperiode weigeren de beren doorgaans te dekken. Verminderd dekvermogen treedt ook op bij erge vormen van schurft, longontsteking

en hartfalen, belastingsmyopathie (een acute spieraandoening), arthrose of arthritis bv. van het hakgewricht, ontsteking van de tussenklauwstreek (*panaritium*) en acute necrose van de rugspieren (de carré). Een verminderd bevruchtungsvermogen is er bij ontsteking en misvorming van voorhuid of penis, waardoor de beer zich niet meer kan vastzetten in de cervix. Dit is soms te wijten aan contact met zeugen met een vaginale ontsteking.

Belangrijk tenslotte is ontsteking van de testikels ten gevolge van brucellose. In het kader van de veeziektenbestrijding werd jaarlijks bloed getrokken voor onderzoek op deze bacterie (*Brucella suis*) die onder meer via het sperma uitgescheiden wordt. Omdat veearts Paul Goethals (1926-2005) het te druk had deed Willy Strubbe de bloedafnames zelf, met een mesje onderaan de staart. In 1973, na twintig jaar beerhouderij, kwam veeartsenijkundig inspecteur Gabriël Carlier (1927-2009) over de vloer na een geval van besmettelijk verwerpen. Laura, die er al een tijdje wilde mee ophouden, zag haar kans schoon. Het bedrijf werd inderdaad opgedoekt. Pol Denolf kwam nog zes à acht beren kopen, en de rest ging naar het slachthuis. Tot vijf jaar na de stopzetting waren er nog altijd boeren die opbelden, zegt Laura.

De betekenis van de beerhouderijen is door de ontwikkelingen in de varkenshouderij sterk afgenomen, en is later zelfs helemaal verdwenen. Uit het oogpunt van ziektebestrijding is deze ontwikkeling gezond te noemen.

Wanneer moet een zeug bij de beer ?

Deze vraag is cruciaal voor iedere zeughouder. Kennis van de uiterlijke veranderingen en van het gedrag van een berige zeug is onontbeerlijk voor een goede bronstdetectie. Eén van de eerste symptomen van de naderende berigheid is de rode opgezwollen vulva, hoewel dit individueel kan verschillen. Die verandering zien we vooral bij jonge zeugen (*gelten*), bij oudere veel minder. Soms is er een heldere slijmerige uitvloeï aanwezig. Deze symptomen zijn vooral een aanwijzing dat de berigheid eraan komt: ze treden op één tot drie dagen voor het begin van de berigheid, en verdwijnen vaak geleidelijk op de eerste of tweede dag van de bronst.

Tijdens de berigheid verandert het gedrag van de zeug. Ze wordt nerveus en onrustig, en laat de voederbak onaangeroerd staan. Terwijl de andere zeugen rustig neerliggen staat ze veel recht, en ze is attent op wat rond haar gebeurt. Vaak maakt ze grommende (en 'knorrende') geluiden. Waar het mogelijk is bespringt ze andere zeugen. Aristoteles (4de eeuw na Christus) beschreef al de typische houding van een bronstige zeug: ze houdt haar kop scheef, ze zet haar oren rechtop en draait ze naar achter. Later blijft de zeug graag staan bij flankpalpatie en druk op de rug, en ze is slechts met geweld van haar plaats te krijgen. Dit wordt 'het staan' genoemd. Deze *sta-reflex* is het signaal om er de beer bij te halen.

De beer begint zijn edele verleidingskunsten met geslobber aan haar bek en zwaar gehijg in haar gezicht. Als de zeug zin in sex heeft, blijft ze met gebogen rug stokstijf staan en geeft zijn zinnelijke mondgeur haar een glazige uitdrukking in haar kleine kraaloogjes. Het spul dat haar het hoofd op hol brengt wordt in feite in de grote ballen van de beer gemaakt, maar verhuist met de bloedstroom naar de speekselklieren, waar het uiteindelijk voor de copulatie met zijn rijke bekschuim wordt uitgescheiden. Wanneer het vrijende paartje, gedreven door wederzijds verlangen, de koppen snuffelend bijeen steekt, vangt de zeug een neusvol erotisch geparfumeerde adem van haar minnaar op. Zodra de lucht haar heeft bezwijmeld, neemt de beer haar zonder verdere plichtplegingen.

Uit: John Sparks "Dierlijke passie en paring" (1977), vertaald door Midas Dekkers.

Wanneer de beer opgewonden is komt er schuim rond zijn muil, veroorzaakt door overmatige speekselproductie en bewegingen van de kaken. De beer scheidt 'feromonen' (geurstoffen) of *androstenonen* af via het speeksel en de urine. Die androstenonen worden onder andere gevormd in de klieren van de voorhuid. Ze zijn een uiterst belangrijke prikkel bij het varken: ze stimuleren de berigheid van de zeug. Na een soort voorspel, waarbij de beer de vulva besnuffelt en de zeug enkele keren met de snuit onder de buik en tussen de achterpoten stoot, legt hij zijn kop op het kruis van de zeug en bespringt haar. Een zeug die niet in bronst is zal deze avances met veel geschreeuw afwijzen en weglopen. Soms draait het zelfs uit op een vechtpartij. Een berige zeug, onder de indruk van de 'visuele, olfactorische, akoestische en tactiele prikkels' uitgaande van de beer, blijft stokstijf staan om het bespringen door de beer, het inbrengen van de penis en de langdurige dekking mogelijk te maken. De berigheid is dus de periode van de cyclus waarin de zeug een sta-reflex heeft voor de beer. Omgekeerd, wanneer een zeug in aanwezigheid van een beer geen sta-reflex vertoont, is ze niet in bronst.

Dit 'staan' kan ook zonder beer door de varkenshouder uitgelokt worden door de zeug in de onderbuik te stoten, op de rug en de flanken te duwen, en zelfs op het kruis van de zeug te gaan zitten of er een zak op te gooien. Weliswaar wekt dit steevast de lachlust op van niet ingewijden, maar deze berigheidstest is van groot praktisch nut. Het staan kan maar gedurende 2/3 van de totale bronstduur door de mens opgewekt worden: bij het begin en op het einde van de bronst kan dit enkel door een beer. De sta-reflex duurt twaalf tot dertig uur, en minder lang bij jonge zeugen, zegt Dr. Martin Fockedeey.

Het ideaal tijdstip voor dekking of inseminatie is de periode waarin zoveel mogelijk vruchtbare eicellen zoveel mogelijk vruchtbare spermacellen ontmoeten in de eileiders. Hoe nauwkeuriger men vaststelt wanneer een

zeug voor de eerste keer staat voor de mens in afwezigheid van de beer, hoe beter men het optimale tijdstip voor dekking kan bepalen. Dit tijdstip dient zodanig gekozen te worden dat op het moment van de ovulaties een voldoende aantal spermacellen in het bovenste derde deel van de eileiders aanwezig zijn.

De levensduur van de eicellen bedraagt zes tot acht uur, tot maximum tien uur: zo lang na de eisprong is dus nog bevruchting mogelijk. Zaadcellen anderzijds blijven 24 tot 36 uur in leven: zo lang na de dekking kunnen zich nog bewegende spermacellen in de eileiders bevinden. Zoals hoger vermeld is de afstand van cervix naar eileiders ongeveer één meter: de zaadcellen hebben één tot twee uur nodig om de plaats van bevruchting in de eileiders te bereiken. Na het dekken moet het sperma echter nog enige tijd rijpen in de geslachtstractus van de zeug alvorens de eicellen te kunnen bevruchten. Dit noemt men '*capacitatie*'. Het duurt dus wel vier uur alvorens de eerste rijpe zaadcellen ter plaatse zijn.

Tijdstip van dekking

De inseminatie dient dus te gebeuren dichtbij het tijdstip van de ovulaties. Bij de zeug treden die op als 2/3 van de bronstduur verstreken is, of 24 tot 64 uur (gemiddeld 27 tot 40 uur) na de eerste sta-reflex. Juist vóór het einde van de staande bronst komen de eicellen vrij. Bij een gemiddelde bronstduur van 48 uur wordt de ovulatie geschat op 32 uur na het begin van de bronst. Het ideale dek- of inseminatiemoment ligt binnen de 24 uur vóór de ovulaties, dus op de tweede dag van de berigheid. Er wordt best geïnsemineerd 8-32 uur na het begin van de bronst. Of praktisch: binnen de 24 uur nadat door de varkenshouder een sta-reflex opgewekt wordt in afwezigheid van een beer.

De zaadcellen hebben dan de tijd gehad om te rijpen en zich te verplaatsen, en zijn nog voldoende vitaal. Bij dekken vóór de ovulaties is de leeftijd van de zaadcellen de beperkende factor: als er meer dan 24-36 uur tussen ligt vermindert de kans op bevruchting. Bij dekken na de ovulaties is de levensduur van de eicellen beperkend: is er meer dan acht uur tussen, dan zijn de eicellen al afgestorven. Dr. Paul Bonte uit Torhout, die aan de Gentse veeartsenijschool assistent was bij de vermaarde Prof. Dr. M. Vandeplassche (1914-2001), zegt dat veel boeren soms de fout begaan hun zeugen te laat te laten dekken. Bij de koe is het einde van de bronst immers wèl het aangewezen tijdstip voor inseminatie. De zeugen laten dekken tijdens de nabronst betekent dat de eicellen al kunnen gedegeneerd zijn. Worden te oude eicellen toch bevrucht dan bestaat de kans dat meer dan één spermacel de eicel kan penetreren (*polyspermie*). Als daar toch een embryo uit voortkomt sterft het vroegtijdig af.

Een tweede dekking kan dan volgen acht tot tien uur later: omdat de spermacellen vrij snel degenereren kunnen bij de zeug in die periode nog eicellen uit de ovaria vrijkomen. Het drachtigheidspercentage neemt door twee keer dekken met ongeveer 10 % toe, de worpgrootte met 1 à 1 ½ big. Gemiddeld zijn 1,3 dekkingen per zeug nodig (= bevruchttingsindex of efficiëntiecijfer).

Bovendien trekt de baarmoeder van de zeug kort voor en rond de ovulaties samen om het transport van de zaadcellen naar de eileiders te bevorderen. Eenmaal de ovulaties voorbij worden de baarmoedercontracties geringer en minder krachtig. Bovendien vermindert de afweer na de ovulaties, met meer kans op baarmoederontsteking (*endometritis*) en 'witvuilen'. Tijdens het op gang komen van de bronst is niet enkel de vulva gezwollen, maar krijgt heel het geslachtsapparaat een sterke doorbloeding. Als de zeug op dat moment gedekt wordt, dan zijn er veel witte bloedlichaampjes aanwezig om de eventuele ziektekiemen die in het vrouwelijk geslachtsstelsel binnendringen te lijf te gaan. Tijdens de nabronst is de doorbloeding al sterk verminderd en kan een mogelijke besmetting bij de dekking gemakkelijker aanslaan. In het laatste vierde van de bronst wordt het drachtigheidspercentage duidelijk lager (55 %), en als de zeug toch drachtig wordt zal ze maar weinig biggen ter wereld brengen.

130

De ervaring van de beerhouders was dat de boeren veelal te vroeg opbelden: gemiddeld was maar de helft van de aangeboden zeugen klaar om gedekt te worden. Laura Frickelo vertelde dat het paard eens niet verder kon door de ijzel. Willy Strubbe liet zijn paard achter en ging te voet verder met de beer. Toen hij eindelijk op de hoeve aankwam wilde de zeug niet staan ...

Gesprek met een biggenhandelaar

Ook de biggenprijs deelt in de klappen. In 2013 bedroeg die nog gemiddeld 46,1 euro per big, maar in 2014 zakte de biggenprijs naar gemiddeld 40,8 euro of een daling met 11,5 %.

Varkenshandelaar, hetzij in slachtvarkens, zeugen of biggen, het is een uitstervend ras, vindt Noël Colpaert (° 1948), Oude Bruggeweg in Lichtervelde. Door een toeval is Noël op 21-jarige leeftijd in de stiel gerold. Hij had zijn hand gebroken en zat negen maanden in de plaaster: een goede gelegenheid om biggen te gaan opkopen, vond zijn vader die ook varkenshandelaar was. Noël begon zijn carrière in Koekelare. Hij kocht zijn eerste biggen bij burgemeester Louis Jonckheere, en die stuurde hem met zijn groeten ook naar de burens: Bonny, Volckaert, Verstraete ... Bij Albert Vermeersch waren de biggen te duur, bij Marcel Vereenoghe ging het beter, herinnert Noël zich nog. Op sommige plaatsen durfde hij niet alleen gaan: zo moest zijn vader mee naar André Vanoverschelde om het ijs te breken. Hij is ook jarenlang bij Charles

Lamote in Hooglede geweest. In Houtave kocht hij op een dag veertig biggen ineens, maar zijn gemiddelde was zeven biggen per plek. Soms waren het er maar twee, soms twintig.

Hij vroeg aan varkenshandelaar Cyriel Verleye (1910-1985) of die geen biggen kon gebruiken. Dat kon, maar het moest met factuur. Noël trok dus naar het Handelsregister in Oostende, en kwam terug buiten als 'groot- en kleinhandelaar in varkens en biggen'. Hij onderhield goede contacten met het slachthuis Lapeire in Ledegem: hij mocht zelfs een van hun vrachtwagens gebruiken. Noël kon steeds meer biggen kopen, en vooral ook weer verkopen zonder verlies te lijden. Na vier jaar zat hij al aan vijfhonderd biggen per week. Dit wekte de wrevel op van andere handelaars: hij bood telkens in hun ogen te veel geld, maar kon er toch telkens aan winnen. De biggen waren echte 'goudklompjes', zegt Noël. Iedereen leefde ervan, van de voederhandelaar tot het slachthuis en de vrachtwagenhandel.

Noël haalde gedurende twintig jaar biggen op, tot aan de dood van zijn vader, daarna nog enkel zeugen. Hij moest nu immers ook de boerderij doen, wat hij in feite al die jaren had uitgesteld. Dit deed hij niet graag, er zat te weinig 'actie' in. In 1974 is hij er dan ook mee gestopt, want 's nachts varkens ophalen en 's morgens klaar staan om te melken, dat was niet vol te houden. Hij verkocht zijn melkquotum, zijn mestquotum echter niet. Alles samen vindt Noël dat hij vijf jaar te lang in de 'commerce' gebleven is. Vooral met de Afrikaanse varkenspest in 1985 kwamen er massa's reglementen bij. Uit die tijd dateert de 'all-in, all out'-regel: in acht dagen moest een varkensstal gevuld zijn.

De prijsbepaling voor de vette varkens geschiedde op dinsdagmiddag in Anderlecht. De prijs kende twee dieptepunten: rond Pinksteren door het overaanbod aan biggen, en eind oktober als de zeugen moeilijk bronstig werden. De varkenshandelaars kwamen samen in de Kruiskalsijde, waar Noël als een 'indringer' beschouwd werd, hoewel zijn vader varkenshandelaar was. Hetzelfde lot was ook zijn collega's Bogaert en Defoer beschoren: met hun drieën spanden ze dan maar samen. Vroeger kwamen de varkensprijzen op de radio. Als de boeren merkten dat er 'duurte' in zat, waren ze weigerachtig om te verkopen. Ze vroegen een frank méér ...

Lichterveldse collega's waren onder andere Roland Beeusaert, Michel Bogaert, Michel Cool, Gabriël Declercq, Charles Decock, Achiël Delameillieure, Henri Delameillieure, André Seys, Dirck Thevelein, Raphaël Velghe, John Van De Walle (bijgenaamd 'de kolonel') en Achiël Werbrouck.

De eerste vormen van loonweek zijn ontstaan toen Noël acht, negen jaar was. Hij verkocht varkens aan Westvlees, toen al Franse en Duitse biggen op de markt circuleerden. Aan Danis heeft hij nooit verkocht: de eisen die ze daar aan de varkens stellen waren nogal hoog gegrepen, en dat aan de

laagste prijs. Momenteel is 80 % in handen van de veevoederindustrie, met Vandenaenve op kop. De 'groten' hebben alles in handen (Westvlees, Boerenbond ...). Ze leveren aan Carrefour, waar reclame gemaakt wordt voor goedkoop vlees. De varkens kunnen dus gewoon niet meer duurder worden. Voor de kleinere handelaars is dit een goede zaak: ze moeten dan ook niet teveel geven. Nu wordt verlies gemaakt: de verkoopprijs bedraagt 48 BEF of 1,22 euro per kilogram, terwijl een varken 54 BEF per kilogram kost of 1,37 euro.

Vroeger werden overal varkens gehouden, tot in de bietenkelder toe. In de zeventiger jaren kwam de opgang van de moderne stallen met roostervloer, voor twee- tot driehonderd varkens. Een stal kost 500 à 600 euro per mestvarken, en 3000 euro per zeug. Er zijn voortdurend nieuwe systemen, zoals de zeug die omhoog gaat na het zuigen, zodat de biggen er niet onder komen te liggen. Om tenslotte tot het onderwerp van dit artikel te komen, de beste beren waren volgens Noël Colpaert afkomstig van de Krinkelweg in Aartrijke en van de Pereboom in Kortemark, waarmee de vorige verhalen dus bevestigd worden.

Het K.I.-centrum in de Vandewallestraat in Lichtervelde

Van alle landbouwhuisdieren produceert een beer het grootste volume sperma: 150 à 500 cc per ejaculaat, met een gemiddelde van 200 tot 300 cc. Vergelijk met de hengst (100 cc) en de stier (5 cc). Het aantal zaadcellen per ejaculaat hangt af van de leeftijd van de beer en de frequentie van de afnames, en het staat ook in verband met de grootte van de testikels. Per dag produceert een beer 16 tot 20 miljard zaadcellen, of zowat 180 000 per seconde. Spermacellen die in de testikels gevormd worden verblijven een tijdlang in hoge concentratie in een aanhangsel van de bijbal (*epididymis*), in een vloeistof die door de bijbal wordt geproduceerd. Per ejaculaat levert een beer 60 tot 120 miljard zaadcellen af.

Een beer waarvan regelmatig sperma wordt afgenomen kan 1000 tot 1700 dosissen sperma per jaar leveren. Een zeug heeft gemiddeld vijf dosissen per jaar nodig (dubbele inseminaties en terugkomers meegerekend). Op de grote bedrijven die zelf het sperma afnemen van hun eigen beren is één beer nodig per tweehonderd zeugen, op de kleinere bedrijven één beer per honderd zeugen. Wordt te vaak sperma afgenomen, dan lijdt de kwaliteit eronder: de concentratie en de kwaliteit van de zaadcellen neemt af omdat ze de kans niet krijgen om te rijpen in het geslachtsapparaat van de beer. Ideaal is als om de vijf dagen sperma wordt afgenomen of gemiddeld twee maal per week.

In het K.I.- en selectiecentrum aan de Vandewallestraat in Lichtervelde, zegt Dr. Martin Fockedeij, zitten momenteel 160 beren en die zorgen voor 200 000 à 250 000 dosissen per jaar, wat goed is voor de derde plaats in België. Ze

behoren tot de volgende rassen: Belgisch Piétrain (doorgaans stressgevoelig), PIC Piétrain (stress-negatief, ontwikkeld bij *Pig Improvement Company*), enkele Berkshires (kwaliteitsproduct voor de nichemarkt) en tenslotte de fokkerijberen voor de zeugenbedrijven (de helft koopt ze aan bij PIC, de andere helft kweekt ze zelf).

Er is veel verschil in spermakwaliteit tussen de verschillende beren. Ze worden dan ook grondig onderzocht alvorens ze voor de K.I. ingezet worden. Naast de kwaliteit van het sperma zijn gezondheid en goed beenwerk essentieel, maar ook hun gedrag bij de sperma-afname is van belang. Voordat ze op het K.I.-centrum komen hebben de beren al een lange quarantaineperiode van vier tot zes maanden achter de rug. Tijdens hun quarantaine wordt de lucht gefilterd met overdruk, om insleep van ziekten te vermijden. In dit verband is het PRRS-virus van belang (*Porcien Reproductiefen Respiratoir Syndroom*), dat ook uitgescheiden wordt langs het sperma (blauwziekte, abortus blauw). In het K.I.-centrum volgt dan nog eens een quarantaineperiode van vier weken. De beren worden in bedrijf genomen op de leeftijd van negen maanden tot een jaar, zegt Dr. Fockedeij.

De gebruiksduur van een beer is uiteraard afhankelijk van zijn spermaproductie: als die onregelmatig wordt of onvoldoende, of van slechte kwaliteit blijkt te zijn, wordt de beer opgeruimd. Andere eliminatiefactoren zijn problemen aan de poten of de klauwen, en aan het geslachtsstelsel. Weigering om de kunstzeug te dekken of agressief gedrag zijn een reden om de beer te elimineren. Bij vervanging van de beren wordt een periode van leegstand in acht genomen. Uit ziekteoogpunt blijft zijn hok dus een tijd leeg. Op de bedrijven zijn bloedverwantschap en inteelt een reden om de eigen beer te vervangen.

In het K.I.-centrum zijn de berenhokken van elkaar afgescheiden door metalen baren: de beren kunnen elkaar zien, en dat stimuleert de speekselproductie met daarin de feromonen. Het is klaar in de stal: het daglicht wordt nagebootst met TL-lampen. De dieren hebben minstens 40 lux nodig gedurende minstens acht uur per dag.

Voor een goede spermaproductie is een omgevingstemperatuur tussen 15 en 20 °C ideaal. Veel hangt af van het type huisvesting: strooisel op de grond bij 14 °C komt overeen met een roostervloer op 21 °C. Een goede verluchting zorgt ervoor dat de luchtvochtigheid, en de concentratie van koolstofdioxide en ammoniak niet te hoog oploopt. In warme zomers wordt geventileerd, en soms dient watervernevelling te gebeuren. Een hok met buitenbeloop zou goed zijn voor wat extra fysieke beweging, maar teveel zon op de teelballen heeft op de duur een slechte invloed op de spermakwaliteit. In de meeste KI-centra hebben de beren dan ook geen buitenbeloop.

Invloed van het voeder op het sperma

De kwaliteit van het voeder is uiteraard belangrijk. Eenzijdige en eiwitarme voeding of te weinig energie-opname hebben negatieve gevolgen voor zaadproductie en libido. De hoeveelheid voeder moet aangepast zijn aan gewicht en grootte, en er moet 100 gram voeder per dag bijkomen per graad onder de 20 °C. Ondervoeding leidt vooral tot een verminderd spermavolume, zonder evenwel de spermakwaliteit en de libido nadelig te beïnvloeden, behalve in extreme gevallen. Ook de aminozuursamenstelling speelt een rol, en om voor de aanmaak van sperma en geslachtshormonen in te kunnen staan moet het voeder een hoge dosis polyonverzadigde vetzuren bevatten. Sporenelementen en mineralen (calcium en fosfor) mogen niet ontbreken, en in het zaadvocht zitten elementen die een belangrijke rol spelen bij de prikkeloverdracht tussen de zenuwcellen. Vitaminen hebben zeker een invloed op de libido en het volume en de kwaliteit van de zaadcellen (kracht, beweeglijkheid, concentratie en levensduur), maar die invloed is beperkt. Voor de rest heeft de voedersamenstelling een geringe invloed op het sperma van geslachtsrijpe beren. Apart samengesteld berenmeel is niet nodig: voor de jonge beren volstaan een drietal kg fokvarkensvoeder of zeugenmeel per dag. Ze mogen vooral niet te vet worden. Oudere beren kunnen het stellen met een halve kilogram minder. Wel is het nodig op vaste tijden te voederen.

De kwaliteitseisen van het drinkwater zijn hoog, vooral op vlak van opgelost nitraat, nitriet en sulfaat. Veel opgeloste mineralen beïnvloeden de smaak nadelig, en bovendien veroorzaakt een te hoog gehalte aan ijzer en calcium slijtage aan de installatie.

De sperma-afname

Van jonge beren kan éénmaal, van oudere tweemaal per week een ejaculaat opgevangen worden. Bij Danis gebeurt de sperma-afname bij de oudere beren drie maal op de veertien dagen, bij jonge beren éénmaal per week, zegt Dr. Fockedey. Het sperma voor Danis wordt afgenomen in het K.I.-centrum in Lichtervelde.

De beer wordt uit zijn hok gehaald en rustig naar het afnamelokaal geleid. Elke vorm van stress is hierbij uit den boze. Het opvangen van het sperma gebeurt op een fantoom, dat instelbaar is op de grootte van de beer. Praktisch alle beren ejaculeren op het fantoom, en ze blijven dit doen zolang geen inhibitierflexen optreden. Die worden meestal veroorzaakt door het ondeskundig omgaan met de beren. Een berige zeug nodigt de beer uit door stil te staan: met de kunstzeug komt dit op hetzelfde neer. De vloer onder het fantoom moet slipvast zijn.

De ejaculatieprikkel wordt doorgaans manueel opgewekt. De afnemer trekt

twee paar handschoenen boven elkaar aan. Die zijn van vinyl, want latex doodt het sperma. Als de beer het fantoom beklommen heeft neemt de begeleider de penis vast. De penis wordt uitgeschacht en de opgestapelde urineresten worden verwijderd uit de zakvormige uitstulping van het preputium (*diverticulum praeputiale*), die vaak vuistgroot is. Helemaal uitgelengd is de penis 45 tot 60 cm lang. Dan trekt de afnemer zijn bovenste paar handschoenen uit, en begint de penis te masseren. Hierbij moet een constante druk op de penis uitgeoefend worden. Het ejaculeren is merkbaar aan het ooggeknipper van de beer, en zijn staart knikt ritmisch mee. De afname duurt vijf tot tien minuten, afhankelijk van de leeftijd van de beer en de afnamefrequentie.

Bij de zaadlozing wordt een groot volume aan vocht toegevoegd die het ejaculaat zijn definitieve vorm geven. Om te beginnen is er het vocht uit de zaadblaasjes, die de brandstof leveren voor het metabolisme en de beweeglijkheid van de spermacellen. Het prostaatvocht en de afscheiding van de urethrale klieren is rijk aan citroenzuur en eiwitten. De klieren van Cowper produceren het zgn. 'tapioca', een gelachtige substantie. Tenslotte is er het vocht uit de bijbal, waarin de zaadcellen voorlopig opgeslagen waren tot het moment van ejaculatie.

Het ejaculaat wordt doorheen een gaasfilter in een recipiënt opgevangen. Het materiaal dat in contact komt met het sperma is opgewarmd tot ongeveer de temperatuur van het geloosde sperma: 35 à 37 °C. Als men een plasticzak binnen het recipiënt aanbrengt moet niet telkens een nieuw recipiënt gebruikt worden. Uiteraard wordt nadien alles grondig gereinigd.

Het totale ejaculaat is gemiddeld 300 ml. Het voorvocht (de eerste fractie) wordt onmiddellijk verwijderd, zegt Dr. Fockedey. Pas tijdens de tweede ejaculatiefase, wanneer de beer onbeweeglijk blijft, wordt er opgevangen. Deze fractie van 60 tot 80 ml bevat 80 tot bijna 100 % van de spermacellen. De daaropvolgende sereuze en daarna gelatineuze fractie, het tapioca, wordt ook verwijderd.

Daarna gaat de beer weer naar zijn hok. Wordt een beer traag, of weigert hij te ejaculeren, of daalt de concentratie van het ejaculaat, dan is geslachtsrust van een drietal weken aangewezen.

Onderzoek van het sperma

De kwaliteit van het sperma wordt onmiddellijk nagegaan bij elke afname. Het volume bedraagt dus 100 tot 500 ml totaal ejaculaat. De dichtheid is melkachtig. Concentratie: gemiddeld zijn er 300 miljoen spermatozoïden per ml totaal ejaculaat, of 100 000 à 350 000 spermacellen per vierkante millimeter in de vloeibare fractie zonder gel. Het aantal levende zaadcellen

moet 90 % bedragen. Heel belangrijk is de beweeglijkheid van de zaadcellen. Gewenst zijn voorwaartse bewegingen (70 tot 80 % intens rechtlijnig) en golfbewegingen. Samenklontering is slecht.

Ook de morfologie (vorm) van de cellen is belangrijk: het percentage abnormale cellen wordt nagegaan onder de microscoop na kleuring. Er moeten 80 % normale 'koppen' aanwezig zijn. De afwijkingen aan de koppen worden primaire afwijkingen genoemd, afwijkingen aan de staarten zijn secundaire afwijkingen. Marcel Decloedt, die ook wel eens door een microscoop keek, spreekt van 'marmieren' koppen en 'krulstaarten'. Dit wijst op minderwaardig sperma. Er moeten minder dan 20 % 'protoplasmadruppels' zijn, kenmerkend voor jeugdsteriliteit bij jonge beren of een indicatie van te frequente afname. Het kan ook te wijten zijn aan ontaarding van het zaadepitheel. Tot 10 % primaire afwijkingen en 20 % secundaire afwijkingen worden geduld om het sperma als 'goed' te kunnen beschouwen.

Op die manier kunnen minderwaardige ejaculaten geweerd worden, en eventuele dalende vruchtbaarheid bij de beren opgespoord. Bovendien is er een basis voor het bepalen van de graad van verdunning (zie verder), want een zaadlozing van een beer omvat vijf tot veertig keer het aantal spermacellen dat nodig is om de eicellen van een zeug te bevruchten. Dit is echter afhankelijk van het seizoen: naar het einde van de zomer toe gaat de kwaliteit erop achteruit.

Behandeling van het sperma

Ook Pol Denolf en Marcel Decloedt zijn begonnen met kunstmatige inseminatie. Ze hadden dit geleerd van een Nederlander 'die rondging met kruiden en hormonen'. Denolf en Decloedt konden veel sperma verkopen. Ook Dr. Ernest Brone (1913-1991) heeft hierbij invloed gehad. In december 1962 is Brone in het Loppemse K.I.-centrum gestart met varkens-K.I. Aanvankelijk was dit om de varkensbrucellose (*Brucella suis*) in te dijken in de streek van Poperinge en Dranouter. In 1995 zijn de beren van Loppem naar Beitem verhuisd. Dit gebeurde onder impuls van gedeputeerde voor Landbouw Gerard Naeyaert.

Denolf en Decloedt verdunden het sperma met verse eierdooiers en afgeroomde melk. Zonder antibiotica ging het sperma dood, zegt Marcel: ze voegden er penicillinepoeder aan toe dat ze kochten bij veearts De Marez van Voeders Debaillie. De verkoop van sperma liep erg goed, en de gouverneur hield hen een hand boven het hoofd. De eerste inseminatiepipetten werkten nog met een blaas, zegt Marcel. Ze werden ontsmet in een stomer. Eens is die zelfs gesmolten. Ook Willy Strubbe begon handel te drijven in berensperma. Hij bewaarde het in verse eierdooiers.

Tegenwoordig wordt op meer dan 95 % van de zeugenbedrijven K.I. toegepast. Het sperma komt op sommige bedrijven van de bedrijfseigen beren: een belangrijk voordeel is dat het ejaculaat van een kwaliteitsvolle beer kan verdund worden om meer zeugen te bevruchten. Meestal komt het sperma van de K.I.-stations. Er is geen direct contact meer tussen beer en zeug, dus geen mogelijkheid meer van ziekteoverdracht. Afname en verwerking kan zowel op het zeugenbedrijf als in het K.I.-centrum gebeuren.

Nadat de gelfractie verwijderd is kan het sperma onverdund enkele uren overleven. Om het langer te bewaren moet het verdund worden, en de temperatuur verlaagd. De bedoeling van het verdunnen is om het volume te vergroten en het ejaculaat in kleinere dosissen te verdelen. De verdunningsmogelijkheden zijn echter geringer dan bij de stier. De verdunning wordt gekozen in functie van de gewenste bewaringsduur. Er zijn verschillende types verdunners op de markt om de kwaliteit van het sperma gedurende drie dagen (korte termijn) of zeven à tien dagen (lange termijn) te behouden bij een temperatuur van 17°C.

Het verdunningsmiddel wordt een half uur voor gebruik klaargemaakt. Het bevat suikers, zout, antibiotica en een zuur/base regulator. De verdunner, die geleverd wordt in poedervorm, moet opgelost worden in gedemineraliseerd water van 35 °C. Ook het water dat toegevoegd wordt is van belang: het moet steriel zijn en vrij van calciumionen. Leidingwater is dus ongeschikt.

137

Opgevangen sperma heeft een temperatuur van 37 °C. Minstens 60 % van de spermacellen in het ejaculaat moeten beweeglijk zijn voor goede resultaten, bij Danis is de norm zelfs 80 %. Tien jaar geleden bevatte 1 spermadosis nog 3,5 miljard spermacellen, nu gaat het al met 2 miljard. Er zijn geautomatiseerde systemen om de concentratie en de beweeglijkheid in te schatten. Nauwkeurige bepaling van de beweeglijkheid is van belang naarmate het ejaculaat meer verdund wordt. Om het energieverbruik van de spermacellen stil te leggen moet het zo snel mogelijk afgekoeld worden. Maar bij te snelle koeling neemt de vitaliteit af door koudeshock. Het komt er dus op neer om de gouden middenweg te vinden. Dit gaat als volgt in zijn werk.

De eerste verdunning van het ejaculaat (1:1) gebeurt bij 32-35 °C met de verdunner op dezelfde temperatuur als het sperma. Na het bepalen van de concentratie en het percentage beweeglijke spermacellen (dus meer dan 80 %) wordt berekend hoeveel spermadosissen aangemaakt kunnen worden. In het Lichterveldse K.I.-centrum gebeurt dit met het CASA-systeem (*Computer Assisted Sperm Analysis*) zegt Dr. Fockedey. De computer berekent ogenblikkelijk het aantal dosissen aan 2 à 3 miljard spermacellen per dosis van 80 à 100 ml. Met één verdund ejaculaat kunnen ongeveer een twintigtal bezaaiingen uitgevoerd worden.

De tweede verdunning wordt vervolgens uitgevoerd op kamertemperatuur, met de verdunner op een temperatuur van 25 à 30 °C. Tenslotte worden de spermadosissen afgekoeld tot 17 °C. Dit is de temperatuur waarop het sperma drie tot zeven dagen kan bewaard worden, afhankelijk van het type verdunner. De bewaring gebeurt in het donker. Een lagere temperatuur dan 15 °C is niet goed voor het sperma.

De gevoeligheid van het sperma voor temperatuurswisselingen, koudeshock en bewaarbaarheid zijn beerafhankelijk. De verdunner moet de spermacellen in leven houden, van de nodige voedingsstoffen voorzien, de pH stabiel houden en bacteriële groei vermijden. Aanwezigheid van bacteriën heeft immers een nadelige invloed op de kwaliteit: de beweeglijkheid vermindert, de spermacellen gaan dood en ze plakken aan elkaar. De juiste techniek is nodig bij de afname, want de bacteriën komen veelal uit het preputium van de beer. Standaard worden antibiotica aan de verdunner toegevoegd.

Kunstmatige inseminatie

De drachtigheidsresultaten op een bedrijf worden voor een belangrijk stuk bepaald door de manier waarop de bronstdetectie uitgevoerd wordt. Dit moet twee maal per dag gebeuren vanaf de dag na het spenen, en niet vlak voor de voedertijd. Gewoonlijk wordt hiervoor een 'zoekbeer' gebruikt. De meeste bedrijven hebben enkel zoekberen. Het is hun taak de bronstige zeugen op te sporen. Ze worden zelden of nooit gebruikt om te dekken, daarvoor is er K.I. met sperma van geselecteerde beren. Aan de zoekberen worden bijgevolg weinig eisen gesteld. Ze moeten over geen uitzonderlijk genetisch potentieel beschikken, wel over een gezonde libido: ze moeten 'grommen, speekselen en stinken'. Ook hun mobiliteit moet behoorlijk zijn, en ze moeten meer dan elf maanden oud zijn. Er moet één zoekbeer zijn voor twintig te insemineren zeugen. Bij Danis wordt het gedrag van de zeugen nagegaan als de zoekbeer losgelaten wordt in de voedergang voor de zeugenboxen. Aan de reacties van de dieren op de aanwezigheid van de beer kan men er de bronstige zeugen uithalen.

Op grote fokbedrijven wordt zaad van de beren afgenomen en ter plaatse geïnsemineerd. In andere gevallen gebeurt dit in de K.I.-centra waarbij het verdunde sperma rechtstreeks bij de zeughouders wordt afgeleverd die dan zelf de inseminaties uitvoeren. In Lichtervelde is het sperma verpakt in 'blisters' (speciale zakjes), die bij een temperatuur van 17 °C met de camionette thuis besteld worden. De bevruchtingsresultaten na K.I. hangen af van de gezondheid en de vruchtbaarheid van de zeug, de vakkennis van de inseminator en de kwaliteit van de spermadosis, niet alleen afhankelijk van het aantal spermacellen maar ook van vorm, vitaliteit en beweeglijkheid.

Uitvoering

De plasticen katheter wordt langs vaginale weg ingevoerd. Om een goede verspreiding van het sperma over de twee lange baarmoederhoornen te verzekeren is het nodig dat ongeveer 100 ml verdund sperma gebruikt wordt (dus een zeer grote dosis). Omdat de vagina bij de zeug steil omhoog loopt moet de K.I.-pipet naar boven gericht worden, anders verzeilt ze via de urethraopening in de urineleider en vervolgens in de blaas.

De inseminatiepipet brengt het verdunde sperma tot vóór de ingang van de baarmoeder: de inseminatie moet doorheen de cervix intra-uterien gebeuren. De cervix is tijdens de bronst wel verweekt, maar ook meer oedemateus en samentrekbaar, zodat het doordringen met een katheter moeilijker gaat dan bij een niet-bronstige zeug. De cervix is schroefvormig en de katheter heeft een kurkentrekkervormige top, zoals het uiteinde van de berenpenis. De katheter wordt intra-cervicaal vastgezet: de pipet wordt vastgedraaid door vloeiende en opgaande draaibewegingen naar links. Hygiëne bij het insemineren is van groot belang!

De 100 ml verdund sperma worden met behulp van de aansluitende blister langzaam (1 tot 2 minuten) geïnfundeed. De pipet moet voldoende lang blijven zitten, maar ook niet te lang wegens kans op irritatie en ontsteking. Het heeft ook geen zin om te duwen op het zakje met sperma om de zaak te laten vooruitgaan. Te bruuske inseminatie geeft kans op terugvloei van sperma. Er kunnen zes tot acht zeugen per uur geïnsemineerd worden. Bij Danis wordt telkens twee maal geïnsemineerd. Er staat ook telkens een zoekbeer bij om de contracties van de baarmoeder te stimuleren, zegt Dr. Fockedeij.

De bevruchtingsresultaten kunnen even goed zijn als bij natuurlijke dekking. Zelfs beter, omdat bij K.I. laagvruchtbare beren en minderwaardige ejaculaten geweerd worden. Als op een gesloten bedrijf met heel vers sperma, binnen de twee uur na het opvangen, kan bezaaid worden zijn de bevruchtingsresultaten even goed als bij natuurlijke dekking. De grootste moeilijkheid in de varkens-KI ligt in het vaststellen van het juiste ogenblik van bezaaien. Met sperma van het K.I.-centrum krijgt men gemiddeld 80 %, in het beste geval tot 86 % niet-terugkeerders 60 tot 90 dagen na eerste inseminatie met sperma van minder dan 24 uur oud. Het drachtigheidspercentage na K.I. ligt op 80-85 % op basis van 60/90 dagen non return. Dus ongeveer 15 % van de dekkingen zijn herdekkingen.

In 2010 werden 9 op 10 Vlaamse biggen kunstmatig verwekt met sperma uit een erkend K.I.-centrum. De Piétrain is onmisbaar voor de Belgische varkenssector. In 2009 was 89,34 % van alle dosissen sperma verkocht in de erkende K.I.-centra afkomstig van Piétrainberen. In 2010 was 85,3 % van de totale spermaproductie in Vlaanderen afkomstig van Piétrains. Voor de productie van slachtvarkens was 91 % van de eindberen een Piétrain, goed

voor een totaal van 2 051 318 dosissen sperma. In de K.I.-centra blijkt dat de beren van het Belgisch negatief minder gevraagd worden. In feite kunnen we stellen dat bijna alle slachtvarkens bij ons een Piétrainbeer als vader hebben.

Het diepvriezen van berensperma is lange tijd niet gelukt, en nu nog lukt dit voorlopig niet goed, in tegenstelling tot de stier (en de mens). Berensperma is zeer gevoelig aan de temperatuursveranderingen bij het invriezen en ontdooien. Dit komt door de vetsamenstelling van de spermamembraan (het buitenste laagje van de spermacellen), die verschilt van dat bij het rund. Bij invriezen en ontdooien gaat zowat de helft van de spermacellen verloren. Diepvriessperma, in vloeibare stikstof bij $-196\text{ }^{\circ}\text{C}$, wordt momenteel enkel gebruikt voor export van specifieke genetica. De diepvriestechiek brengt uiteraard ook meer kosten met zich mee. Alleen voor heel waardevolle beren en inseminatie op een later tijdstip wordt het toegepast.

Wat er gebeurt met al die varkens

Slachthuizen en uitsnijderijen

Deze sector telt in 2013 meer dan 230 bedrijven, met een tewerkstelling van meer dan 6.400 mensen. De productiewaarde bedraagt 3.789,3 miljoen euro. Het aantal slachtingen van varkens in België vertegenwoordigde 93 % van alle slachtingen in 2013.

Tussen 2006 en 2013 nam de varkensslachtactiviteit in België toe met 10,9 %. In 2007 werden er in België 11,3 miljoen varkens geslacht, in 2013 was dit 11.915.000 varkens, een stijging van 1,9 % ten opzichte 2012. Na twee opeenvolgende dalingen zit het aantal slachtingen weer op het niveau van 2010. Op basis van het aantal slachtingen kende de varkensproductie in België een stijging van 10,9 % tussen 2006 en 2013. Daar zitten ook de ingevoerde slachtvarkens bij, want de Belgische varkensstapel is in die periode slechts met 4,7 % toegenomen.

In West-Vlaanderen worden varkens geslacht in de zes volgende slachthuizen: Covameat in Wijtschate, De Brauwer in Tielt, De Coster in Ruiselede, Goossens in Beveren-Leie, Van Hoornweder in Torhout en Westvlees in Westrozebeke. Voor de volledigheid: er worden ook nog op beperkte schaal varkens geslacht in de slachthuizen Plancke in Oudekapelle en Van de Walle in Varsenare.

Het gemiddeld eindgewicht van een slachtvarken bedroeg 110,3 kg in 2007 en 112,4 kg in 2013. Dit eindgewicht werd in 2007 bereikt na 139 dagen, in 2013 na 137,2 dagen.

De geslachte varkens worden in deelstukken versneden. Dit gebeurt in uitsnijderijen, die in veel gevallen geïntegreerd zijn binnen een slachthuis. De

uitsnijderijen leveren het versneden varkensvlees aan de vleesverwerkende industrie, de grootdistributie en de beenhouwers ofwel voeren ze het uit, binnen of buiten de EG. De vleesverwerkende industrie verwerkt het vlees tot vleeswaren en andere vleesbereidingen en verkoopt deze aan de groothandel en de beenhouwers. In 2013 telt de vleesverwerkende sector meer dan 180 bedrijven waar meer dan 5.700 mensen werken. De productiewaarde van de vleesverwerkende sector bedraagt 1.708,3 miljoen euro.

De consumptie van varkensvlees

De Belgische consument eet gemiddeld minder vlees. Zo kocht hij in 2014 gemiddeld 5,9 kg varkensvlees, terwijl dit in 2007 en 2008 respectievelijk nog 9,1 kg en 7,2 kg was, of een vermindering van 18 %. In 2014 was varkensvlees nog goed voor 19,0 % van het totale thuisverbruik van vlees, tegenover 20,6 % in 2008 en 21,5 % in 2007.

Tussen 2006 en 2014 steeg de consumptieprijs van vers varkensvlees met 18,6 %. In de periode 2006-2011 ging de consumptieprijs van varkensvlees met 7,0 % omhoog. De prijsstijging zette zich door vanaf de tweede helft van 2011 met 1,9 %, en vooral tijdens het laatste trimester van 2012 met 6,3 %. Ook in 2013 bleven de consumptieprijsen stijgen met 5,6 %, en in 2014 met 1,5 %.

In januari 2006 moest de consument gemiddeld 8,2 euro betalen voor één kilo varkensgebraad bij de beenhouwer, 7,3 euro in de buurtsupermarkten en 6,9 euro in de grootdistributie. Sindsdien is de consumptieprijs van varkensgebraad meer omhoog gegaan in de grootdistributie en de buurtsupermarkten dan bij de beenhouwer. Eén kilogram varkensgebraad was bij de beenhouwer in december 2014 gemiddeld 0,9 euro duurder dan in de buurtsupermarkten en 1,5 euro duurder dan in de grootdistributie.

Export en import

De Belgische handelsbalans in varkensproducten kwam in 2013 uit op bijna 1,3 miljard euro. België is dus een netto-uitvoerder van varkensproducten. Sinds 2010 kent de handelsbalans een continue stijging, 18,9 % tussen 2010 en 2013. In 2013 werd voor 1,7 miljard euro aan levende varkens en varkensproducten uitgevoerd, een toename van 26 % tegenover 2006. De uitvoer bestond in 2013 uit varkensarkassen (43,6 %), versneden vlees (41,6 %), levende mestvarkens (7,5 %), vleeswaren (7,1%) en levende biggen (0,2 %).

België is een netto-invoerder van levende biggen. In 2013 werden voor 36 miljoen euro biggen ingevoerd, tegenover een uitvoer van ongeveer 4 miljoen euro. Biggen worden uitsluitend met andere EU-lidstaten verhandeld,

Nederland vooral en ook Frankrijk. België is een netto-uitvoerder van mestvarkens. In 2013 werd voor bijna 133 miljoen euro aan mestvarkens uitgevoerd, tegenover een invoer van ongeveer 74 miljoen euro. Ook mestvarkens worden bijna uitsluitend verhandeld met andere EU-lidstaten: Nederland en de laatste jaren ook Duitsland. Tussen 2006 en 2013 is de uitvoer van levende vleesvarkens naar Duitsland bijna vervijfvoudigd.

In 2013 voerde België voor 766 miljoen euro aan varkensskarkassen uit naar andere EU-lidstaten. In de periode 2006-2013 nam de Belgische uitvoer van varkensskarkassen met 123 % toe, voornamelijk naar Duitsland en Polen. De uitvoer naar Duitsland is tussen 2006 en 2013 met 26 % toegenomen, waardoor Duitsland in 2013 goed was voor 44 % van de totale Belgische uitvoer van varkensskarkassen. De uitvoer naar Polen is de afgelopen jaren zeer sterk toegenomen, van 2 miljoen euro in 2007 naar 233 miljoen euro in 2013, en nam in 2013 zelfs 30 % van de totale uitvoer in varkensskarkassen voor zijn rekening. Vooral de export van varkensskarkassen naar Duitsland overtreft die van het versneden vlees. Duitsland kan namelijk veel goedkoper vlees versnijden: ze werken met arbeiders die minder dan zes euro per uur kosten. Het versneden vlees wordt daarna weer uitgevoerd.

Er werden ook voor 21 miljoen euro aan varkensskarkassen ingevoerd in 2013, vooral uit Frankrijk. In de periode 2006-2013 kwamen gemiddeld 70 % van de ingevoerde karkassen uit Frankrijk.

Wat de uitvoer naar derde landen betreft, in 2013 was de belangrijkste handelspartner van de EU Rusland (23,4 %), gevolgd door Japan (20,5 %) en China (10,1%). Het aandeel van Japan nam af in de periode 2006-2013, de uitvoer naar China nam zeer sterk toe. Andere belangrijke handelspartners van de EU zijn Zuid-Korea (8,8 %) en de Verenigde Staten (7,4 %). Onder andere door het Russisch embargo sinds februari 2014 daalde de Belgische uitvoer buiten de EU met 18,9 % tegenover 2013. Dat was ook voor de andere netto-exporterende lidstaten het geval, met uitzondering van Nederland.

Worden bedankt voor de interessante gesprekken en/of het bezorgen van documentatiemateriaal: Noël Colpaert, André Debruyne, Marcel Decloedt, Luc Devriese, Martin Fockedey, Laura Frickelo, Omer Gunst, André Tanghe en Els Vereecke.

Bibliografie

- AERTS, J. et al.: *Levend Erfgoed: boerderij- en neerhofdieren uit onze streken*, Davidsfonds Uitgeverij, Leuven, 2012.
- BEEK, J.: *Een mededeling over de kunstmatige inseminatie bij de varkens*, Rijksuniversiteit Gent, faculteit Diergeneeskunde.
- DE BRUYNE, M.: *De varkensmarkt van Roeselare van 1800 tot heden in Biekorf*, 1966.
- DE VOS, N.: *Vergelijkende anatomie van de huisdieren, deel II: de ingewanden*, cursus, Gent, 1970.
- EICH, K. et al.: *Handboek varkensziekten*, Uitgeverij Terra, Zutphen, 1987.
- HOORENS, J. et al.: *Huisvesting, voeding en ziekten van het varken*, Wetenschappelijke Uitgeverij E. Story-Scientia, Gent, 1973.
- JANSENS, S. et al.: *Erfelijkheid en selectie bij varkens*, Vlaamse Overheid, departement Landbouw en Visserij, Brussel, 2012.
- van de KERK, P.: *Welvarende varkens*, Uitgeverij Terra, Zutphen, 1973.
- de KRUIF, A.: *Nascholingscursus voortplanting varken*, Gent, 1988.
- NICKEL, R. et al.: *Lehrbuch der Anatomie der Haustiere, Band II: Eingeweide*, Verlag Paul Parey, Berlin und Hamburg, 1967.
- NN: *Vraaggesprek met Dr. Ph. Lampo in Boerderij Revue*, april 1979.
- NN: *Vraaggesprek met Dr. P. Bonte in Boerderij Revue*, maart 1980.
- NN: *Landbouwtellingen mei 1980 tot en met 2010*, FOD Economie.
- NN: *Actualisatie van de studie over de varkenskolom*, FOD Economie, mei 2015.
- PAUWELS, H. et al.: *Ontstaan en evolutie van het Piétrain-ras, deel 1 en deel 2*, Vlaamse Overheid, afdeling duurzame Landbouwontwikkeling, Brussel, 2004.
- PAUWELS, H. et al.: *Landvarkensrassen van België*, Vlaamse Overheid, afdeling duurzame Landbouwontwikkeling, Brussel, 2008.
- SPARKS, J.: *Dierlijke passie en paring*, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1977.
- VAN GANSBEKE, S.: *Vruchtbaarheid bij zeugen*, Vlaamse Overheid, departement Landbouw en Visserij, Brussel, 2011.
- VANDEPLASSCHE, M.: *Verloskunde bij onze huisdieren*, cursus, Gent, 1970.
- VANSCHOUBROEK, F.: *Bijzondere diervoedingsleer*, cursus, Gent, 1966.
- WILLEMS, A.E.R.: *Rassenleer*, cursus, Gent, zonder jaartal.